

Gmina Stęszew

**PROGRAM USUWANIA AZBESTU
I WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH
AZBEST
DLA GMINY STĘSZEW
NA LATA 2013-2032**

lipiec 2013 r.

PROGRAM USUWANIA AZBESTU I WYROBÓW ZAWIERAJĄCYCH AZBEST DLA GMINY STĘSZEW NA LATA 2013-2032

Zespół Autorski:
mgr Michał Grek
mgr Joanna Witkowska

**Opracowanie dokumentacji zostało współfinansowane przez
Ministerstwo Gospodarki w ramach realizacji zadania wynikającego
z Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032**

<u>1. Wprowadzenie.....</u>	<u>5</u>
<u>1.1 Cele i zadania Programu.....</u>	<u>5</u>
<u>1.2 Podstawy prawne.....</u>	<u>5</u>
1.2.1. Ustawy.....	5
1.2.2. Akty wykonawcze.....	7
<u>1.3 Metodyka opracowania programu.....</u>	<u>12</u>
<u>2. Charakterystyka wyrobów zawierających azbest oraz oddziaływanie azbestu na zdrowie człowieka.....</u>	<u>12</u>
<u>2.1 Występowanie i zastosowanie azbestu</u>	<u>12</u>
<u>2.2 Wpływ azbestu na organizm ludzki.....</u>	<u>13</u>
<u>2.3 Bezpieczne postępowanie z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest</u>	<u>14</u>
2.3.1. Użytkowanie wyrobów zawierających azbest.....	15
2.3.2. Usuwanie wyrobów zawierających azbest.....	15
2.3.3. Unieszkodliwianie wyrobów zawierających azbest.....	17
2.3.4. Procedury dotyczące postępowania z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest.....	18
<u>3. Stan aktualny w zakresie wyrobów zawierających azbest i gospodarki odpadami azbestowymi w Gminie Stęszew.....</u>	<u>20</u>
<u>3.1 Informacje o ilości wyrobów zawierających azbest</u>	<u>20</u>
<u>3.2 Położenie Gminy Stęszew i uwarunkowania z nim związane.....</u>	<u>22</u>
<u>Spoleczność.....</u>	<u>23</u>
<u>3.3. Bilans wyrobów azbestowych na terenie Gminy Stęszew.....</u>	<u>26</u>
3.2.1. Bilans wyrobów azbestowych na terenie Gminy Stęszew.....	26
<u>4. Instalacje do unieszkodliwiania azbestu.....</u>	<u>27</u>
<u>4.1 Istniejące składowiska odpadów azbestowych.....</u>	<u>28</u>
<u>4.3 Koszty usunięcia wyrobów zawierających azbest</u>	<u>28</u>
<u>4.4 Harmonogram i koszty realizacji zadań.....</u>	<u>30</u>
<u>5. Finansowanie usuwania wyrobów zawierających azbest.....</u>	<u>31</u>
<u>6. Zarządzanie „Programem” i kontrola jego realizacji</u>	<u>34</u>
<u>7. Monitoring zanieczyszczenia powietrza azbestem na terenach szczególnie zagrożonych</u>	<u>37</u>
<u>8. Wykorzystane materiały.....</u>	<u>38</u>
<u>9. Załączniki.....</u>	<u>39</u>

Spis tabel:

<i>Tabela 1 Liczba mieszkańców w gminie Stęszew w latach 2007-2012.....</i>	<i>23</i>
<i>Tabela 2 Bilans wyrobów zawierających azbest na terenie Gminy Stęszew na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji – osoby fizyczne.....</i>	<i>26</i>

<i>Tabela 3 Bilans wyrobów zawierających azbest na terenie Gminy Stęszew na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji – osoby prawne.....</i>	<i>27</i>
<i>Tabela 4 Wykaz istniejących i przygotowywanych składowisk odpadów zawierających azbest na terenie województwa wielkopolskiego (stan na 30.06.2013 r.).....</i>	<i>28</i>
<i>Tabela 5 Szacunkowe koszty usunięcia wyrobów azbestowych z terenu Gminy Stęszew.....</i>	<i>28</i>
<i>Tabela 6 Szacunkowe koszty usunięcia wyrobów zawierających azbest w rozbiciu na poszczególne grupy posiadaczy.....</i>	<i>28</i>
<i>Tabela 7 Harmonogram czasowy i koszty w poszczególnych latach realizacji Programu ...</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 8 Szacunkowy koszt usług związanych z założeniem nowego pokrycia dachowego (cena netto w zł podana za 1m²).....</i>	<i>29</i>
<i>Tabela 9 Harmonogram realizacji zadań związanych z usuwaniem azbestu.....</i>	<i>30</i>
<i>Tabela 10 Wskaźniki monitorowania „Programu...” z terenu Gminy Stęszew.....</i>	<i>37</i>
<i>Tabela 11 Średnie stężenie włókien azbestu (wł/m³) w powietrzu atmosferycznym w punktach pomiarowych na terenie powiatów w województwa wielkopolskiego.....</i>	<i>38</i>
Spis rysunków:	
<i>Rysunek 1 Graficzny wzór oznakowania azbestu i wyrobów zawierających azbest.....</i>	<i>16</i>
<i>Rysunek 2 Rozmieszczenie wyrobów azbestowych na terenie kraju w układzie wojewódzkim (źródło: Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski, RM RP Warszawa, 2002).....</i>	<i>21</i>
<i>Rysunek 3 Położenie Gminy Stęszew na tle Powiatu Poznańskiego.....</i>	<i>23</i>
<i>Rysunek 4 Schemat ilustrujący współpracę organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, jednostek inspekcyjnych i organizacji samorządowych.....</i>	<i>35</i>

1. Wprowadzenie

„Program Usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest na terenie Gminy Stęszew na lata 2013-2032” został opracowany na podstawie „Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009 - 2032 ” (POKZA).

„Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032” przyjęty przez Radę Ministrów Uchwałą Nr 39/2010 z dnia 15 marca 2010 roku utrzymuje cele przyjętego przez Radę Ministrów 14 maja 2002 r. „Programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski” i jest jego kontynuacją i aktualizacją.

Program krajowy powstał na skutek:

- przyjęcia przez Sejm Rzeczypospolitej Polskiej w dniu 19 czerwca 1997 r. „Rezolucji w sprawie programu wycofywania azbestu z gospodarki” (M.P. Nr 38, poz. 373), w której zobowiązano Rząd do opracowania programu zmierzającego do wycofywania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski,
- realizacji ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest,
- potrzeby oczyszczania kraju z azbestu oraz wyrobów zawierających azbest.

Na poziomie lokalnym zadania wynikające z Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032 powinny być realizowane m.in. przez samorządy, w szczególności przygotowywanie i aktualizacja programów usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest.

1.1 Cele i zadania Programu

Celem programu jest:

- a) spowodowanie oczyszczenia obszaru gminy z azbestu oraz usunięcie stosowanych od wielu lat wyrobów zawierających azbest,
- b) wyeliminowanie szkodliwego wpływu i niebezpiecznych dla zdrowia skutków działania azbestu,
- c) spowodowanie sukcesywnej likwidacji oddziaływania azbestu na środowisko i doprowadzenie w określonym horyzoncie czasowym, do spełnienia wymogów ochrony środowiska,
- d) pozyskiwanie środków finansowych w przypadku stworzenia przez odpowiednie instytucje zewnętrzne programów dofinansowania przedsięwzięć mających na celu usuwanie wyrobów zawierających azbest,
- e) uruchomienie kampanii informacyjno – edukacyjnej skierowanej do właścicieli, zarządców i użytkowników budynków i instalacji posiadających wyroby zawierające azbest,

Zadaniem programu jest określenie warunków sukcesywnego usuwania wyrobów zawierających azbest.

W programie zawarte zostały:

- a) zinwentaryzowane ilości wyrobów azbestowych oraz ich rozmieszczenie na terenie gminy,
- b) szacunki jednostkowych kosztów usuwania dachowych pokryć azbestowych i płyt azbestowo cementowych,
- c) programy finansowania przedsięwzięć związanych z usuwaniem wyrobów zawierających azbest,

1.2 Podstawy prawne

Obecnie w Polsce istnieje szereg przepisów dotyczących problematyki azbestu. Regulacje prawne dotyczące azbestu i wyrobów zawierających azbest zostały oparte na przepisach obowiązujących w Unii Europejskiej.

1.2.1. Ustawy

1. **Ustawa z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest** (tekst jednolity z 2004 r. Dz. U. Nr 3, poz. 20 ze zm.) Ustawa weszła w życie od 28 września 1997 roku. Zakazuje ona wprowadzania na polski obszar celny azbestu, wyrobów zawierających azbest, produkcji wyrobów zawierających azbest oraz obrotu azbestem i wyrobami zawierającymi ten surowiec. Zgodnie z ustawą produkcja płyt azbestowo-cementowych została zakończona we wszystkich zakładach do 28 września 1998 r., a z dniem 28 marca 1999 r. nastąpił zakaz obrotu tymi płytami. Wyjątek stanowi tylko azbest i wyroby zawierające azbest dopuszczone do produkcji lub do wprowadzenia na polski obszar celny spośród wyrobów określonych w załączniku nr 1 do ustawy. Wykaz tych wyrobów określa corocznie Minister właściwy do spraw gospodarki w drodze rozporządzenia. Wymieniona ustawa praktycznie zamknęła okres stosowania wyrobów zawierających azbest w Polsce, pozostaje natomiast problem sukcesywnego usuwania zużytych wyrobów w sposób niezagrażający zdrowiu ludzi i zanieczyszczeniu środowiska. Ustawa porządkuje również zagadnienia związane z opieką zdrowotną pracowników, którzy mieli kontakt z azbestem.
2. **Ustawa z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane** (Dz. U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623 ze zm.) Wśród wielu przepisów znajduje się zapis mający zastosowanie w przypadkach występowania azbestu. Art. 30 ust. 3 stanowi: właściwy organ może nałożyć, w drodze decyzji, obowiązek uzyskania pozwolenia na wykonanie określonego obiektu lub robót budowlanych, objętych obowiązkiem zgłoszenia, o którym mowa w ust. 1 tego art. jeżeli ich realizacja może naruszyć ustalenia miejscowego planu zagospodarowania przestrzennego lub spowodować:
 - a. zagrożenie bezpieczeństwa ludzi lub mienia
 - b. pogorszenie stanu środowiska lub stanu zachowania zabytków,
 - c. pogorszenie warunków zdrowotno-sanitarnych,
 - d. wprowadzenie, utrwalenie bądź zwiększenie ograniczeń lub uciążliwości dla terenów sąsiednich.
3. **Ustawa z dnia 25 lutego 2011 r. o substancjach i ich mieszaninach** (Dz. U. z 2011 r. Nr 63, poz. 322) Ustawa określa właściwość organów w zakresie wykonywania zadań administracyjnych i obowiązków wynikających z czterech rozporządzeń Parlamentu Europejskiego i Rady: w sprawie rejestracji, oceny, udzielania zezwoleń i stosowanych ograniczeń w zakresie chemikaliów, w sprawie detergentów, dotyczącego wywozu i przywozu niebezpiecznych chemikaliów, oraz w sprawie klasyfikacji, oznakowania i pakowania substancji i mieszanin. Ustawa reguluje w swych postanowieniach warunki lub zakazy produkcji, wprowadzania do obrotu lub stosowania substancji chemicznych, zwanych dalej „substancjami”, w ich postaci własnej, jako składników mieszanin lub w wyrobach, w zakresie nieuregulowanym w przepisach wyżej wymienionych rozporządzeń. Przepisy ustawy nie dotyczą warunków transportu substancji i mieszanin, w tym również warunków transportu w transzycie pod dozorem celnym, jeżeli nie są w trakcie tranzytu przetwarzane lub przepakowywane.
4. **Ustawa o odpadach** (Dz. U. z 2013r. poz 21.). Ustawa określa zasady postępowania z odpadami, w sposób zapewniający ochronę życia i zdrowia ludzi oraz ochronę środowiska zgodnie z zasadą zrównoważonego rozwoju, a w szczególności zasady zapobiegania powstawaniu odpadów i ich negatywnego oddziaływania na środowisko, a także odzysku lub unieszkodliwiania odpadów. W ustawie określone są obowiązki wytwórców i posiadaczy odpadów, w tym odpadów niebezpiecznych.
5. **Ustawa z dnia 27 kwietnia 2001 r. Prawo ochrony środowiska** (Dz. U. z 2008 r. Nr 25 poz. 150 ze zm.) Ustawa określa zasady ochrony środowiska oraz warunki korzystania z jego zasobów, z uwzględnieniem wymagań zrównoważonego rozwoju. Ustawa zawiera szereg istotnych i ważnych postanowień dotyczących m.in.:
 - a. państwowego monitoringu środowiska, jako systemu pomiarów, ocen i prognoz stanu środowiska oraz gromadzenia, przetwarzania i rozpowszechniania informacji o środowisku,
 - b. opracowania prognoz oddziaływania na środowisko, w tym gospodarki odpadami, a także programów wojewódzkich, zmierzających do przestrzegania standardów jakości środowiska,
 - c. ochrony powietrza przed zanieczyszczeniem, sposobu postępowania z substancjami stwarzającymi szczególne zagrożenie dla środowiska. Zgodnie z art. 160 Ustawy zabronione jest wprowadzanie do obrotu lub ponowne wykorzystanie substancji

- stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska, do których zaliczany jest azbest.
- d. kar i odpowiedzialności za nieprzestrzeganie zasad i przepisów dotyczących ochrony środowiska,
 - e. konieczności oznaczenia instalacji lub urządzeń, w których był lub jest wykorzystywany azbest oraz miejsc, w których on się znajduje.
6. **Ustawa z dnia 19 sierpnia 2011 r. o przewozie towarów niebezpiecznych** (Dz. U. z 2011 Nr 227 poz. 1367 ze zm.). Ustawa określa zasady prowadzenia działalności w zakresie krajowego i międzynarodowego przewozu drogowego, kolejną i żegluga śródlądową towarów niebezpiecznych oraz organy i jednostki realizujące zadania związane z tym przewozem.

1.2.2. Akty wykonawcze

Rozporządzenia Rady Ministrów

1. **Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 24 sierpnia 2004 r. w sprawie wykazu prac wzbronionych młodocianym i warunków ich zatrudnienia przy niektórych z tych prac** (Dz. U. Nr 200, poz. 2047 ze zm.),
2. **Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 9 listopada 2010 r. w sprawie przedsięwzięć mogących znacząco oddziaływać na środowisko** (Dz. U. Nr 213, poz. 1397, ze zm.) - określa rodzaje przedsięwzięć, mogących znacząco oddziaływać na środowisko; np. sporządzenia raportu o oddziaływaniu przedsięwzięcia na środowisko, zgodnie z § 2 ust. 1, pkt 25 rozporządzenia, wymagają prace związane z wydobywaniem azbestu lub instalacje do przetwarzania azbestu lub produktów zawierających azbest:
 - a) produktów azbestowo-cementowych w ilości gotowego produktu nie mniejszej niż 200 Mg na rok,
 - b) materiałów ciernych w ilości gotowego produktu nie mniejszej niż 50 Mg na rok,
 - c) innych produktów zawierających azbest w ilości nie mniejszej niż 200 Mg na rok.
3. **Rozporządzenie Rady Ministrów z dnia 14 października 2008 r. w sprawie opłat za korzystanie ze środowiska** (Dz. U. Nr 196, poz. 1217).

Rozporządzenia Ministra Środowiska

1. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 27 września 2001 r. w sprawie katalogu odpadów** (Dz. U. z 2001r. Nr 112, poz. 1206). Zamieszcza rodzaje odpadów zawierających azbest na liście odpadów niebezpiecznych w wymienionych niżej grupach i podgrupach z przypisanym kodem klasyfikacyjnym:
 - 06 07 01* - odpady azbestowe z elektrolizy,
 - 06 13 04* - odpady z przetwarzania azbestu,
 - 10 11 81* - odpady zawierające azbest (z hutnictwa szkła),
 - 10 13 09* - odpady zawierające azbest z produkcji elementów cementowo azbestowych,
 - 15 01 11* - opakowania z metali zawierające niebezpieczne, porowate elementy wzmocnienia konstrukcyjnego (np. azbest) włącznie z pustymi pojemnikami ciśnieniowymi,
 - 16 01 11* - okładziny hamulcowe zawierające azbest,
 - 16 02 12* - zużyte urządzenia zawierające azbest,
 - 17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest,
 - 17 06 05* - materiały konstrukcyjne zawierające azbest,**UWAGA:** gwiazdka oznacza odpady niebezpieczne.
2. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 26 lipca 2002 r. w sprawie rodzajów instalacji mogących powodować znaczne zanieczyszczenie poszczególnych elementów przyrodniczych albo środowiska jako całości** (Dz. U. z 2002 r. Nr 122, poz. 1055) Do takich instalacji w przemyśle mineralnym została zakwalifikowana instalacja do przetwarzania azbestu, lub do wytwarzania, lub przetwarzania produktów zawierających azbest.
3. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 lipca 2009 r. w sprawie sposobu przedkładania marszałkowi województwa informacji o występowaniu substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska** (Dz. U. z 2009 r. Nr 124, poz. 1033). Określa sposób przedkładania marszałkowi województwa przez wójta, burmistrza lub prezydenta miasta informacji o rodzaju, ilości i miejscach występowania substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska, a także terminy ich przedkładania, formę, układ oraz wymagane techniki przedkładania.

4. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 9 grudnia 2002 r. w sprawie zakresu, czasu i sposobu oraz warunków prowadzenia monitoringu składowisk odpadów** (Dz. U. z 2002 r. Nr 220, poz. 1858). Zgodnie z § 1 przepisów rozporządzenia nie stosuje się do składowiska odpadów materiałów izolacyjnych oraz konstrukcyjnych zawierających azbest oraz składowiska odpadów obojętnych.
5. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 24 marca 2003 r. w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących lokalizacji, budowy, eksploatacji i zamknięcia, jakim powinny odpowiadać poszczególne typy składowisk odpadów** (Dz. U. z 2003 r. Nr 61, poz. 549). Określa m.in. wymagania dotyczące składowania dla odpadów zawierających azbest, wymienionych w katalogu odpadów oznaczonych kodami: 17 06 01* i 17 06 05*.
6. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 4 listopada 2008 r. w sprawie wymagań w zakresie prowadzenia pomiarów wielkości emisji oraz pomiarów ilości pobieranej wody** (Dz. U. z 2008 r. Nr 206, poz. 1291). Okresowe pomiary emisji do powietrza prowadzi się dla instalacji do produkcji lub obróbki wyrobów zawierających azbest, dopuszczonych do produkcji, obrotu i importu na podstawie ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. z 2004 r. Nr 3, poz. 20, z późn. zm.4)), jeżeli ilość surowego azbestu zużywana w tych procesach przekracza 100 kg/rok. Pomiary emisji azbestu wykonuje się po izokinetycznym pobraniu próbki na filtr i oznaczeniu metoda liczenia włókien w mikroskopii optycznej fazowo-kontrastowej. Pomiary emisji pyłu wykonuje się, jeżeli nie są prowadzone okresowe pomiary emisji azbestu i dla instalacji ustalony jest standard emisyjny pyłu wprowadzanego do powietrza emitorem, zgodnie z przepisami w sprawie standardów emisyjnych z instalacji do produkcji lub obróbki wyrobów azbestowych.
7. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 24 czerwca 2008 r. w sprawie rodzajów odpadów, których przewóz w celu unieszkodliwiania jest zabroniony** (Dz. U. Nr 119, poz. 769). Rozporządzenie określa rodzaje odpadów, których przywóz na terytorium Rzeczypospolitej Polskiej w celu unieszkodliwiania w procesach unieszkodliwiania określonych jako D1 do D15 jest zabroniony. Unieszkodliwianie odpadów zawierających azbest jest zabronione we wszystkich procesach oprócz D10, czyli spalania na lądzie.
8. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 26 stycznia 2010 r. w sprawie wartości odniesienia dla niektórych substancji w powietrzu** (Dz. U. z 2010 r. Nr 16, poz. 87). Rozporządzenie określa wartości odniesienia dla niektórych substancji w powietrzu, w tym również dla azbestu. Wartości uśrednione włókien na m³ wynoszą 2350 µg/m³ w ciągu godziny i 250 µg/m³ dla roku kalendarzowego.
9. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 8 grudnia 2010 r. w sprawie wzorów dokumentów stosowanych na potrzeby ewidencji odpadów** (Dz. U. 2010 nr 249, poz. 1673), Rozporządzenie ustala wzory dokumentów stosowanych na potrzeby ewidencji odpadów:
 - a. wzór karty ewidencji odpadu, który jest określony w załączniku nr 1 do rozporządzenia;
 - b. wzór karty ewidencji komunalnych osadów ściekowych, który jest określony w załączniku nr 2 do rozporządzenia;
 - c. wzór karty ewidencji zużytego sprzętu elektrycznego i elektronicznego, który jest określony w załączniku nr 3 do rozporządzenia;
 - d. wzór karty ewidencji pojazdu wycofanego z eksploatacji, który jest określony w załączniku nr 4 do rozporządzenia;
 - e. wzór karty przekazania odpadu, który jest określony w załączniku nr 5 do rozporządzenia.
10. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 8 grudnia 2010 r. w sprawie zakresu informacji oraz wzorów formularzy służących do sporządzania i przekazywania zbiorczych zestawień danych o odpadach** (Dz. U. 2010 nr 249, poz. 1674). Rozporządzenie określa:
 - a. zakres informacji dotyczących składu i właściwości komunalnych osadów ściekowych;
 - b. wzór formularza do sporządzania i przekazywania zbiorczego zestawienia danych o rodzajach i ilości odpadów, o sposobach gospodarowania nimi oraz o instalacjach i urządzeniach służących do odzysku lub unieszkodliwiania odpadów;
 - c. wzór formularza do sporządzania i przekazywania zbiorczego zestawienia danych o komunalnych osadach ściekowych.

11. **Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 28 grudnia 2011 r. w sprawie podziemnych składowisk odpadów** (Dz. U. Nr 298, poz. 1771). Rozporządzenie to dopuszcza składowanie na podziemnym składowisku odpadów niebezpiecznych, na którym są składowane wyłącznie odpady niebezpieczne pochodzące z budowy, remontu i rozbiórki obiektów budowlanych oraz infrastruktury drogowej odpady zawierających azbest, o kodzie: 17 06 01*, 17 06 05*.

Rozporządzenia Ministra Zdrowia

1. **Zarządzenie Ministra Zdrowia i Opieki Społecznej z dnia 12 marca 1996 r. w sprawie dopuszczalnych stężeń i natężeń czynników szkodliwych dla zdrowia, wydzielanych przez materiały budowlane, urządzenia i elementy wyposażenia w pomieszczeniach przeznaczonych na pobyt ludzi** (M.P. Nr 19, poz. 231). Rozporządzenie określa dopuszczalne stężenia substancji chemicznych, oznaczonych jako wartości średniodobowe, w powietrzu pomieszczeń. Ponadto rozporządzenie zawiera wykaz substancji chemicznych i ich mieszanin, których zawartości w materiałach budowlanych podlegają szczególnym ograniczeniom, w przypadku azbestu niedopuszczalny jest jego dodatek w materiałach budowlanych.
2. **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 września 2003 r. w sprawie kryteriów i sposobu klasyfikacji substancji i preparatów chemicznych** (Dz. U. Nr 171, poz. 1666, ze zm.). Rozporządzenie ustala kryteria i sposób klasyfikacji substancji i preparatów chemicznych, której celem jest określenie wszystkich właściwości substancji i preparatów, które mogą stwarzać zagrożenia podczas normalnego ich stosowania lub użytkowania – toksyczności, właściwości fizykochemicznych i ekotoksyczności. Analizie poddaje się wszystkie rodzaje zagrożeń.
3. **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 4 sierpnia 2004 r. w sprawie okresowych badań lekarskich pracowników zatrudnionych w zakładach, które stosowały azbest w produkcji** (Dz. U. Nr 183, poz. 1896). Rozporządzenie określa: tryb i zakres okresowych badań lekarskich; warunki, które muszą spełniać podmioty uprawnione do przeprowadzania okresowych badań lekarskich; częstotliwość wykonywania okresowych badań lekarskich oraz sposób ich dokumentowania; sposób sprawowania nadzoru nad przeprowadzaniem okresowych badań lekarskich.
4. **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 9 sierpnia 2004 r. w sprawie leczenia uzdrowiskowego osób zatrudnionych przy produkcji wyrobów zawierających azbest** (Dz. U. Nr 185, poz. 1920, ze zm.). Rozporządzenie określa tryb kierowania na leczenie uzdrowiskowe oraz rozliczania przez instytucje powszechnego ubezpieczenia zdrowotnego kosztów z tytułu korzystania z leczenia uzdrowiskowego przez pracowników zatrudnionych: w dniu 28 września 1997 r. lub przed tą datą w zakładach wymienionych w załączniku nr 4 do ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest, oraz w zakładach, które, produkują wyroby zawierające azbest.
5. **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 1 grudnia 2004 r. w sprawie substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym w środowisku pracy** (Dz. U. Nr 280, poz. 2771, ze zm.). Rozporządzenie określa:
 - a. wykaz substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym i sposób ich rejestrowania;
 - b. sposób prowadzenia rejestru prac, których wykonywanie powoduje konieczność pozostawania w kontakcie z substancjami, preparatami, czynnikami lub procesami technologicznymi o działaniu rakotwórczym lub mutagennym;
 - c. sposób prowadzenia rejestru pracowników zatrudnionych przy tych pracach;
 - d. wzory dokumentów dotyczących narażenia pracowników na substancje, preparaty, czynniki lub procesy technologiczne o działaniu rakotwórczym lub mutagennym oraz sposób przechowywania i przekazywania tych dokumentów do podmiotów właściwych do rozpoznawania lub stwierdzania chorób zawodowych;
 - e. szczegółowe warunki ochrony pracowników przed zagrożeniami spowodowanymi przez substancje, preparaty, czynniki lub procesy technologiczne o działaniu rakotwórczym lub mutagennym;
 - f. warunki i sposób monitorowania stanu zdrowia pracowników narażonych na działanie substancji, preparatów, czynników lub procesów technologicznych o działaniu rakotwórczym lub mutagennym.

6. **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 10 stycznia 2005 r. w sprawie wzoru książeczki badań profilaktycznych dla osoby, która była lub jest zatrudniona w warunkach narażenia zawodowego w zakładach stosujących azbest w procesach technologicznych, sposobu jej wypełnienia i aktualizacji** (Dz. U. Nr 13, poz. 109) Pracodawca, który zatrudnia lub zatrudniał osobę w warunkach narażenia zawodowego na działanie pyłów zawierających włókna azbestu, wpisuje i aktualizuje w książeczce badań profilaktycznych tej osoby dane osobowe wraz z danymi dotyczącymi okresu zatrudnienia w warunkach narażenia na pył azbestu oraz szczegółowe parametry tego narażenia.
7. **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 2 lutego 2011 r. w sprawie badań i pomiarów czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy** (Dz. U. Nr 33, poz. 166),
8. **Rozporządzenie Ministra Zdrowia z dnia 15 września 2005 r. w sprawie leków związanych z chorobami wywołanymi pracą przy azbestie** (Dz. U. z 2005 r. Nr 189, poz. 1603) Rozporządzenie określa wykaz bezpłatnych leków związanych z chorobami wywołanymi pracą przy azbestie, sposób realizacji recept oraz tryb rozliczania przez oddziały wojewódzkie Narodowego Funduszu Zdrowia z budżetem państwa kosztów tych leków.

Rozporządzenia Ministra Gospodarki

1. **Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 30 października 2002 r. w sprawie rodzajów odpadów, które mogą być składowane w sposób nieselektywny** (Dz. U. Nr 191, poz. 1595) W sposób nieselektywny mogą być składowane odpady:
 - a. Grupy 17 06 01* - materiały izolacyjne zawierające azbest
 - b. Grupy 17 06 05* - materiały konstrukcyjne zawierające azbestOznacza to, że odpady obu grup mogą być składowane wspólnie, na tym samym składowisku odpadów niebezpiecznych zawierających azbest. Natomiast nie wolno tych odpadów mieszać i składować z innymi odpadami niebezpiecznymi.
2. **Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 7 września 2005 r. w sprawie kryteriów oraz procedur dopuszczania odpadów do składowania na składowisku odpadów danego typu** (Dz. U. Nr 186, poz. 1553 ze zm.). Rozporządzenie określa:
 - a. procedurę dopuszczania odpadów do składowania na składowisku odpadów danego typu;
 - b. kryteria dopuszczania odpadów do składowania na składowisku odpadów:
 - i. niebezpiecznych,
 - ii. obojętnych,
 - iii. innych niż niebezpieczne i obojętne.

Procedura dopuszczania odpadów do składowania na składowisku odpadów danego typu obejmuje:

- a. sporządzanie podstawowej charakterystyki odpadów;
 - b. przekazanie podstawowej charakterystyki;
 - c. poddanie odpadów okresowej kontroli, zwanej dalej "testem zgodności", w celu weryfikacji informacji zawartych w podstawowej charakterystyce;
 - d. okresowe dostarczanie testów zgodności;
 - e. weryfikację odpadów na miejscu ich składowania;
 - f. wskazanie odpadów, dla których nie sporządza się podstawowej charakterystyki.
3. **Rozporządzenie Ministra Gospodarki i Pracy z dnia 14 października 2005 r. w sprawie zasad bezpieczeństwa i higieny pracy przy zabezpieczaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest oraz programu szkolenia w zakresie bezpiecznego użytkowania takich wyrobów** (Dz. U. Nr 216, poz. 1824) Określa obowiązki pracodawcy zatrudniającego pracowników przy usuwaniu wyrobów zawierających azbest.
 4. **Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 r. w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest** (Dz. U. z 2011 r. Nr 8 poz. 31). Rozporządzenie określa:
 - a. wymagania w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest;
 - b. wymagania w zakresie wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest, zwanych dalej "instalacjami lub urządzeniami zawierającymi azbest";
 - c. wymagania w zakresie przemieszczania odpadów zawierających azbest;
 - d. sposób oznaczania miejsc, pomieszczeń, instalacji lub urządzeń zawierających azbest;

- e. sposób inwentaryzowania wyrobów zawierających azbest w miejscach ich wykorzystywania;
 - f. terminy przedkładania odpowiednio marszałkowi województwa albo wójtowi, burmistrzowi lub prezydentowi miasta informacji o:
 - i. rodzaju, ilości i miejscach występowania wykorzystywanych wyrobów zawierających azbest,
 - ii. instalacjach lub urządzeniach zawierających azbest,
 - iii. przewidywanym terminie usunięcia wyrobów zawierających azbest;
 - g. formę i układ przedkładanych informacji;
 - h. terminy, w których powinny być oczyszczone instalacje lub urządzenia zawierające azbest.
5. **Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 5 sierpnia 2010 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest** (Dz. U. 2010 Nr 162, poz. 1089). Określa obowiązki wykonawcy prac polegających na bezpiecznym użytkowaniu i usuwaniu wyrobów zawierających azbest sposoby i warunki bezpiecznego użytkowania oraz usuwania wyrobów zawierających azbest; warunki przygotowania do transportu wyrobów i odpadów zawierających azbest do miejsca ich składowania; wymagania, jakim powinno odpowiadać oznakowanie wyrobów i odpadów zawierających azbest.

Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Społecznej

1. **Rozporządzenie Ministra Pracy i Polityki Socjalnej z dnia 29 listopada 2002 r. w sprawie najwyższych dopuszczalnych stężeń i natężeń czynników szkodliwych dla zdrowia w środowisku pracy** (Dz. U. z 2002 r. Nr 217, poz. 1833 ze zm.) - określa najwyższe dopuszczalne stężenia w środowisku pracy pyłów zawierających azbest:
- a. pyły zawierające azbest chryzotyl 1,0 mg/m³
- włókna respirabilne 0,2 włókien w cm³
 - b. pyły zawierające azbest krokidolit 0,5 mg/m³
włókna respirabilne 0,2 włókien w cm³

Rozporządzenia Ministra Infrastruktury

1. **Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 26 czerwca 2002 r. w sprawie dziennika budowy, montażu i rozbiórki, tablicy informacyjnej oraz ogłoszenia zawierającego dane dotyczące bezpieczeństwa pracy i ochrony zdrowia** (Dz. U. Nr 108, poz. 953, ze zm.),
2. **Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 19 grudnia 2002 r. w sprawie zakresu i sposobu stosowania przepisów o przewozie drogowym towarów niebezpiecznych do transportu odpadów niebezpiecznych** (Dz.U. z 2002 r. Nr 236, poz. 1986). Przepisy o przewozie drogowym materiałów niebezpiecznych stosuje się odpowiednio do transportu odpadów niebezpiecznych spełniających określone w tych przepisach kryteria klasyfikacyjne dla zaliczenia ich do jednej z klas towarów niebezpiecznych. Przy przewozach materiałów niebezpiecznych w kraju obowiązują przepisy zawarte w załącznikach A i B do Umowy europejskiej dotyczącej międzynarodowego przewozu drogowego towarów niebezpiecznych (ADR) - *Jednolity tekst Umowy ADR* (Dz.U. z 2005 r. Nr 178, poz. 1481). Odpady zawierające azbest pochodzące z budowy, remontu i demontażu obiektów budowlanych oraz odpady izolacyjne zawierające azbest zgodnie z ADR zaliczone zostały do klasy 9 – różne materiały i przedmioty niebezpieczne, z czego wynikają określone wymagania przy ich transporcie. Posiadacz odpadów zawierających azbest, który prowadzi działalność w zakresie zbierania lub transportu odpadów, obowiązany jest do uzyskania zezwolenia na prowadzenie tej działalności. Zgodnie z ustawą o odpadach zezwolenie wydaje, w drodze decyzji starosta, właściwy ze względu na miejsce siedziby lub zamieszkania posiadacza odpadów. Transportujący odpady niebezpieczne obowiązany jest do posiadania karty ewidencji odpadu, dokumentu obrotu odpadami niebezpiecznymi i dokumentu przewozowego materiałów niebezpiecznych według wymagań ADR.
3. **Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 23 czerwca 2003 r. w sprawie informacji dotyczącej bezpieczeństwa i ochrony zdrowia oraz planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia** (Dz. U. z 2003 r. Nr 120, poz. 1126). Określa zakres i formę informacji dotyczącej bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia (zwanego

"planem bioz") oraz szczegółowy zakres rodzajów robót budowlanych, stwarzających zagrożenia bezpieczeństwa i zdrowia ludzi (wyroby zawierające azbest).

4. **Rozporządzenie Ministra Infrastruktury z dnia 15 września 2005 r. w sprawie kursów dokształcających dla kierowców pojazdów przewożących towary niebezpieczne** (Dz. U. Nr 187, poz. 1571 ze zm.) Rozporządzenie określa:
 - c. szczegółowe wymagania w stosunku do przedsiębiorców wykonujących działalność w zakresie prowadzenia kursów dokształcających;
 - d. wzór wniosku o wpis do rejestru przedsiębiorców prowadzących kursy dokształcające oraz wzór zaświadczenia potwierdzającego wpis przedsiębiorcy do tego rejestru;
 - e. rodzaje i zakres kursów dokształcających oraz ich ramowy program;
 - f. warunki przeprowadzania kursów dokształcających oraz minimalny czas ich trwania;
 - g. szczegółowe warunki, zakres i formę egzaminu;
 - h. wzór zaświadczenia ADR.

Inne

1. **Program Oczyszczania Kraju z Azbestu na lata 2009-2032 (M.P. z 2010r Nr 33, poz. 481)** - Program zastępuje dotychczasowy "Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest, stosowanych na terytorium Polski". Utrzymuje dotychczasowe cele i określa nowe zadania niezbędne do oczyszczenia kraju z azbestu.
2. **Oświadczenie Rządowe z dnia 23 marca 2007 r. w sprawie wejścia w życie zmian do załączników A i B Umowy europejskiej dotyczącej międzynarodowego przewozu drogowego towarów niebezpiecznych (ADR)**, sporządzonej w Genewie dnia 30 września 1957 r. (Dz. U. Nr 99, poz. 667)

1.3 Metodyka opracowania programu

Jako punkt odniesienia dla Programu przyjęto:

- a) ilość wyrobów zawierających azbest w poszczególnych miejscowościach Gminy Stęszew
- b) aktualny stan w zakresie funkcjonujących składowiska – składowisk odpadów azbestowych na terenie województwa wielkopolskiego

2. Charakterystyka wyrobów zawierających azbest oraz oddziaływanie azbestu na zdrowie człowieka

2.1 Występowanie i zastosowanie azbestu

Mianem azbestu określa się naturalnie występujące, włókniste minerały krzemianowe, powstałe na drodze procesów metamorficznych. Charakterystyczną cechą morfologiczną naturalnie występujących minerałów azbestowych jest równoległa budowa włókien. Wyróżnia się dwie grupy minerałów azbestowych:

- serpentynity – należą do nich: antygoryt, lizardyt i chryzotyl,
- amfibole – w skład tej grupy wchodzi bardzo dużo minerałów, a ich główne formy włókniste to: amozyt, krokidolit, azbest antofylitowy, termolitowy i aktynolitowy.

Azbest znalazł szerokie zastosowanie w przemyśle dzięki swoim właściwościom, takim jak:

- niepalność – temperatura topnienia chryzotyłu wynosi 1500-1550°C, natomiast amfiboli 930-1150°C,
- odporność na czynniki chemiczne (kwasy i zasady) – szczególnie w przypadku amfiboli,
- wysoka wytrzymałość mechaniczna,
- niskie przewodnictwo cieplne i elektryczne,
- łatwość łączenia się z innymi materiałami (cement, tworzywa sztuczne),
- możliwość przędzenia włókien,
- dobre właściwości sorpcyjne.

Klasyfikację wyrobów zawierających azbest przeprowadza się na podstawie trzech kryteriów: zawartość azbestu, stosowane spoiwo oraz gęstość objętościowa wyrobu. Wyroby zawierające azbest dzielimy na dwie klasy:

- Klasa I – wyroby o gęstości objętościowej mniejszej od 1000kg/m³ definiowane jako „miękkie”, zawierające powyżej 20% (do 100%) azbestu. Są podatne na uszkodzenia mechaniczne, przez co uwalniają duże ilości włókien azbestowych do otoczenia. Głównie stosowane były w wyrobach tekstylnych w celach ochronnych oraz jako koce

gaśnicze, szczeliwa plecione, tektury uszczelkowe m.in. w sprzęcie AGD, płytkach podłogowych PCW oraz materiałach i wykładzinach ciernych.

- Klasa II – obejmuje wyroby o gęstości objętościowej powyżej 1000kg/m³ definiowane jako „twarde”. Zawierają poniżej 20% azbestu. Włókna są ze sobą mocno związane, więc w przypadku mechanicznego uszkodzenia emisja azbestu do otoczenia jest niewielka. Zagrożenie dla środowiska i zdrowia ludzi stwarza obróbka tych wyrobów (cięcie, wiercenie otworów) oraz rozbijanie w wyniku zrzucania z wysokości w trakcie prac remontowych. Najczęściej w Polsce stosowanymi wyrobami z tej klasy są płyty azbestowo-cementowe faliste i płyty azbestowo-cementowe typ „karo” stosowane jako pokrycia dachowe oraz płyty płaskie wykorzystywane jako elewacje w budownictwie wielokondygnacyjnym. W mniejszych ilościach produkowane i stosowane były rury azbestowo-cementowe służące do wykonywania instalacji wodociągowych i kanalizacyjnych oraz w budownictwie jako przewody kominowe i zsypane.

Azbest szeroko stosowany był w kilku dziedzinach gospodarki, przede wszystkim w budownictwie, ale także w energetyce, transporcie i przemyśle chemicznym. Najważniejszymi zastosowaniami azbestu są:

- wyroby azbestowo-cementowe produkowane z azbestu chryzotylowego i azbestów amfibolowych, takie jak: pokrycia dachowe, rury ciśnieniowe, płyty okładzinowe i elewacyjne zawierające od 10-35% azbestu;
- wyroby izolacyjne stosowane do izolacji kotłów parowych, wymienników ciepła, zbiorników, przewodów rurowych oraz ubrań i tkanin ognioodpornych. Zawierają one w zależności od przeznaczenia od 75 do 100% azbestu, głównie chryzotylu;
- wyroby uszczelniające: tektury, płyty azbestowo-kauczukowe, szczeliwa plecione,
- wyroby cierne, takie jak: okładziny cierne i taśmy hamulcowe stosowane do różnego typu hamulców,
- wyroby tekstylne: sznury i maty,
- wyroby hydroizolacyjne: lepiki asfaltowe, kity uszczelniające, asfalty drogowe uszlachetnione, zaprawy gruntujące, papa dachowa, płytki podłogowe, zawierające od 20 do 40% azbestu.

Szacuje się (w skali kraju), że ok. 96% ogólnej ilości wyrobów zawierających azbest stanowią płyty azbestowo-cementowe (faliste i płaskie). Produkcja płyt azbestowo-cementowych w Polsce rozpoczęła się w 1907 r. jednak stosowanie azbestu na szeroką skalę w budownictwie nastąpiło w latach 60-tych, po uruchomieniu zakładów wyrobów azbestowo-cementowych. Głównym surowcem stosowanym do produkcji był azbest chryzotylowy, ale do połowy lat osiemdziesiątych do produkcji rur ciśnieniowych stosowany był także krokidolit oraz niewielkie ilości amozytu.

2.2 Wpływ azbestu na organizm ludzki

Pomimo tego, że azbest był wykorzystywany od czasów starożytnych, to jego szkodliwy wpływ na organizm człowieka rozpoznano dopiero na początku XX wieku. Biologiczna agresywność pyłu azbestowego jest zależna od stopnia penetracji i liczby włókien, które uległy retencji w płucach, jak również od fizycznych i aerodynamicznych cech włókien. Szczególne znaczenie ma w tym przypadku średnica włókien. Włókna cienkie, o średnicy poniżej 3 µm, przenoszone są łatwiej i docierają do końcowych odcinków dróg oddechowych, podczas gdy włókna grube, o średnicy powyżej 5 µm, zatrzymują się w górnych odcinkach dróg oddechowych. Skręcone włókna chryzotylu o dużej średnicy, mają tendencję do zatrzymywania się wyżej, w porównaniu z igłowymi włóknami azbestów amfibolowych, z łatwością przenikających do obwodowych części płuc. Największe zagrożenie dla organizmu ludzkiego stanowią włókna respirabilne, to znaczy takie, które mogą występować w trwałej postaci w powietrzu i przedostawać się z wdychanym powietrzem do pęcherzyków płucnych. Są one dłuższe od 5 µm, mają grubość mniejszą od 3 µm, a stosunek długości włókna do jego grubości nie jest mniejszy niż 3 :1.

Ze względu na to, że włókna azbestu chryzotylowego są łatwiej zatrzymywane w górnych partiach układu oddechowego, w porównaniu z włóknami azbestów amfibolowych oraz ze względu na fakt, że są także skuteczniej usuwane z płuc, narażenie na kontakt z azbestem amfibolowym niesie ze sobą ryzyko zdrowotne.

Krótkookresowe narażenie na działanie azbestu może prowadzić do zaburzeń oddechowych, bólów w klatce piersiowej oraz podrażnienia skóry i błon śluzowych. Z kolei chroniczna ekspozycja na włókna azbestowe może być przyczyną takich chorób układu oddechowego jak:

- pylica azbestowa (azbestoza) – rodzaj pylicy płuc spowodowanej wdychaniem włókien azbestowych. Przejawia się suchym, męczącym kaszlem, dusznością wysiłkową, bólami w klatce piersiowej oraz objawami nieżytu oskrzeli i rozedmy płuc. Włókna azbestowe wnikają aż do najgłębszych części płuc. Powstają ciała żelaziste, które powodują uszkodzenia i zwłóknienia tkanki płucnej. W latach 1976-2009 ogółem odnotowano 2713 przypadków azbestozy. Liczba przypadków pylicy azbestowej wykazuje tendencję wzrostową, średnio o ok. 3 nowe przypadki rocznie. Przypadki stwierdzone u mężczyzn stanowią ponad 60,0%. Powodowana jest przez stosunkowo duże stężenia włókien, a jej okres rozwoju może trwać nawet 30 - 40 lat.
- choroby opłucnej lub osierdzia wywołane pyłem azbestu, czyli zmiany zwłóknieniowe opłucnej – pod postacią odgraniczonych blaszek lub rozlanego zgrubienia opłucnej mogą występować równocześnie lub niezależnie od zwłóknienia tkanki płucnej. Zmiany opłucnowe powodowane azbestem wymienione zostały po raz pierwszy w wykazie chorób zawodowych obowiązującym od 2002 r. W latach 2003-2009 ogółem odnotowano 391 przypadków zmian opłucnowych uznanych za chorobę zawodową. Stanowiły one w tym okresie już 24,4% ogółu zawodowych chorób azbestozależnych.
- rak płuc – najczęściej powodowanym przez azbest nowotworem dróg oddechowych jest rak oskrzeli. Jest to seria nie naprawionych defektów genetycznych w komórkach prowadzących do rozwoju guza. Ekspozycja na azbest powoduje powstawanie międzybłoniaków opłucnej i otrzewnej. Jest to postępująca choroba prowadząca do śmierci. Okres rozwoju może wynosić nawet 25 – 40 lat, a śmierć następuje po dwóch latach od wystąpienia objawów. Nowotwór ten rozwija się u osób zawodowo narażonych na kontakt z azbestem oraz u osób mieszkających w okolicach kopalni i zakładów przetwórstwa azbestu. Za powstanie tego typu schorzeń odpowiedzialne są wszystkie rodzaje azbestu, ale największą szkodliwość przypisuje się azbestom amfibolowym. Ogółem w latach 1976-2009 stwierdzono 508 przypadków zawodowego raka płuca wywołanego azbestem. Liczba przypadków ma trend rosnący średnio rocznie w tym okresie o 1 przypadek.
- międzybłoniaki uznane są za nowotwory swoiste dla narażenia na pył azbestu. Pierwszy przypadek międzybłoniaka opłucnej uznanego za chorobę zawodową stwierdzony został w Polsce w 1976 r., a do roku 2009 ogółem zarejestrowano 248 takich przypadków. W tym okresie średnioroczny przyrost liczby przypadków wynosił 0,7.
- przewlekłe obturacyjne zapalenie oskrzeli - wykaz chorób zawodowych przewiduje możliwość uznania przewlekłego zapalenia oskrzeli za chorobę zawodową po spełnieniu określonych warunków, ponieważ etiologia choroby jest uwarunkowana różnymi przyczynami, wśród których dominujące znaczenie ma palenie tytoniu. Narażenie musi być długotrwałe, a stężenie czynników szkodliwych, w ostatnich 10 latach pracy powinno przekraczać normatywy higieniczne. W latach 1989-2009 odnotowano 79 przypadków przewlekłego obturacyjnego zapalenia oskrzeli uznanego za chorobę zawodową spowodowaną pyłem azbestowym¹.

2.3 Bezpieczne postępowanie z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest

Sposoby bezpiecznego postępowania z wyrobami azbestowymi określa rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 2 kwietnia 2004r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest. (Dz. U. Nr 71, poz. 649). Wyroby azbestowe podlegają kontroli stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest.

Niewłaściwie zabezpieczone usuwanie płyt azbestowo-cementowych np. z dachów, lub elewacji stanowi często większe zagrożenie uwalniania włókien azbestowych do otoczenia, niż pozostawienie tych wyrobów gdy są w dobrym stanie technicznym, bądź ich zabezpieczenie przez odpowiednie malowanie.

Gdy jednak stan techniczny wyrobów azbestowo-cementowych wskazuje na konieczność ich pilnego usunięcia, wówczas usuwający (specjalistyczna firma wykonująca tę pracę) musi spełniać szereg wymogów.

¹ Źródło: Instytut Medycyny Pracy im. Prof. J. Nofera www.imp.lodz.pl

2.3.1. Użytkowanie wyrobów zawierających azbest

Wyroby zawierające azbest znajdujące się w budynkach nie są samoczynnym zagrożeniem dla jego mieszkańców, nie muszą być bezwzględnie usuwane z obiektu. Ważne jest, aby były one prawidłowo eksploatowane, tj. zgodnie ze swoim przeznaczeniem i zgodnie z zaleceniami dotyczącymi użytkowania wyrobów azbestowych lub ich opisem technicznym, ewentualnie gwarancją. W celu przedłużenia użytkowania wyrobów zawierających azbest i zachowania ich dobrego stanu możliwa jest impregnacja lub pomalowanie. Dotyczy to tylko wyrobów, które są w dobrym stanie technicznym i których powierzchnia jest czysta. Są to mimo wszystko rozwiązania tymczasowe, gdyż jedynie przesuwają w czasie istniejący problem, nie rozwiązując go. Z kolei wyroby typu: izolacje azbestowe, tektury, sznury itp. oraz wyroby znajdujące się wewnątrz obiektów, zwłaszcza wyroby w obiektach systematycznie użytkowanych, należy bezwarunkowo usunąć.

Właściciel (zarządca) obiektów i urządzeń budowlanych z zabudowanymi wyrobami zawierającymi azbest powinien dokonać ich przeglądu technicznego, zgodnie z Rozporządzeniem Ministra Gospodarki z dnia 2 kwietnia 2004r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest. (Dz. U. Nr 71, poz. 649). oraz Rozporządzeniem Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 23 października 2003 r. w sprawie wymagań w zakresie wykorzystania i przemieszczania azbestu oraz wykorzystania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których był lub jest wykorzystywany azbest (Dz.U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31).

2.3.2. Usuwanie wyrobów zawierających azbest

Wszelkie prace związane z usuwaniem wyrobów zawierających azbest należy dokonywać zgodnie z przepisami ustawy z dnia 7 lipca 1994 r. Prawo budowlane, rozdz. 4 "Postępowanie poprzedzające rozpoczęcie robót budowlanych", rozdz. 5 "Budowa i oddawanie do użytku obiektów budowlanych".

W przypadku konieczności usunięcia elementów zawierających azbest z obiektów budowlanych, inwestor musi przestrzegać przepisów Prawa Budowlanego oraz przepisów specjalnych dotyczących azbestu.

Inwestor jest zobowiązany do zorganizowania procesu budowy, z uwzględnieniem zawartych w przepisach zasad bezpieczeństwa i ochrony zdrowia, a w szczególności zapewnienie:

- opracowania projektu budowlanego i stosownie do potrzeb innych projektów,
- objęcia kierownictwa budowy przez kierownika budowy,
- opracowania planu bezpieczeństwa i ochrony zdrowia,
- wykonania i odbioru robót budowlanych przez osoby o odpowiednich kwalifikacjach zawodowych – art. 18 ust. 1 Ustawy z dnia 27 lipca 2001 r. o zmianie ustawy – Prawo budowlane.

Jeżeli przy usuwaniu, demontażu i rozbiórce elementów azbestowych lub materiałów zawierających azbest nie wystąpi naruszenie ani wymiana fragmentów konstrukcji budynku oraz gdy nie ulegnie zmianie wygląd elewacji, to pozwolenie na budowę, będące jednocześnie pozwoleniem na rozbiórkę, nie jest wymagane. W przeciwnym wypadku uzyskanie takiego pozwolenia jest konieczne.

Prace mające na celu usunięcie azbestu z obiektu budowlanego, powinny być poprzedzone zgłoszeniem tego faktu właściwemu organowi administracji architektoniczno-budowlanej na 30 dni przed planowanym rozpoczęciem robót.

Tylko przedsiębiorcy posiadający odpowiednią decyzję sankcjonującą wytwarzanie odpadów niebezpiecznych mogą wykonywać prace związane z usuwaniem azbestu. Wykonawca prac zobowiązany jest sporządzić szczegółowy plan prac, który zawiera przede wszystkim:

- ilość wytworzonych odpadów,
- identyfikację rodzaju azbestu,
- klasyfikację wytworzonego odpadu,
- warunki ochrony zdrowia i bezpieczeństwa pracy.

W celu zapewnienia warunków bezpiecznego usuwania wyrobów zawierających azbest z miejsca ich występowania, wykonawca prac obowiązany jest do:

- izolowania od otoczenia obszaru prac przez stosowanie osłon zabezpieczających przenikanie azbestu do środowiska,
- ogrodzenia terenu prac z zachowaniem bezpiecznej odległości od traktów komunikacyjnych dla osób pieszych, nie mniejszej niż 1 m, przy zastosowaniu osłon zabezpieczających przed przenikaniem azbestu do środowiska,

- umieszczenia w strefie prac w widocznym miejscu tablic informacyjnych o następującej treści: "Uwaga! Zagrożenie azbestem"; w przypadku prowadzenia prac z wyrobami zawierającymi krokidolit treść tablic informacyjnych powinna być następująca: "Uwaga! Zagrożenie azbestem - krokidolitem",
- zastosowania odpowiednich środków technicznych ograniczających do minimum emisję azbestu do środowiska,
- zastosowania w obiekcie, gdzie prowadzone są prace, odpowiednich zabezpieczeń przed pyleniem i narażeniem na azbest, w tym uszczelnienia otworów okiennych i drzwiowych, a także innych zabezpieczeń przewidzianych w planie bezpieczeństwa i ochrony zdrowia,
- codziennego usuwania pozostałości pyłu azbestowego ze strefy prac przy zastosowaniu podciśnieniowego sprzętu odkurzającego lub metodą czyszczenia na mokro,
- izolowania pomieszczeń, w których zostały przekroczone dopuszczalne wartości stężeń pyłu azbestowego dla obszaru prac, w szczególności izolowania pomieszczeń w przypadku prowadzenia prac z wyrobami zawierającymi krokydolit,
- stosowania zespołu szczelnych pomieszczeń, w których następuje oczyszczenie pracowników z azbestu (komora dekontaminacyjna), przy usuwaniu pyłu azbestowego przekraczającego dopuszczalne wartości stężeń,
- zapoznania pracowników bezpośrednio zatrudnionych przy pracach z wyrobami zawierającymi azbest lub ich przedstawicieli z planem prac, a w szczególności z wymogami dotyczącymi bezpieczeństwa i higieny pracy w czasie wykonywania prac.

Rysunek 1 Graficzny wzór oznakowania azbestu i wyrobów zawierających azbest

Prace związane z usuwaniem wyrobów zawierających azbest prowadzi się w sposób uniemożliwiający emisję azbestu do środowiska oraz powodujący zminimalizowanie pylenia poprzez:

- nawilżanie wodą wyrobów zawierających azbest przed ich usuwaniem lub demontażem i utrzymywanie w stanie wilgotnym przez cały czas pracy,
- demontaż całych wyrobów (płyt, rur, kształtek) bez jakiegokolwiek uszkodzenia, tam gdzie jest to technicznie możliwe,
- odspajanie materiałów trwale związanych z podłożem przy stosowaniu wyłącznie narzędzi ręcznych lub wolnoobrotowych, wyposażonych w miejscowe instalacje odciągające powietrze,
- prowadzenie kontrolnego monitoringu powietrza w przypadku stwierdzenia występowania przekroczeń najwyższych dopuszczalnych stężeń pyłu azbestu w środowisku pracy, w miejscach prowadzonych prac, w tym również z wyrobami zawierającymi krokydolit,
- codzienne zabezpieczanie zdemontowanych wyrobów i odpadów zawierających azbest oraz ich magazynowanie na wyznaczonym i zabezpieczonym miejscu.

Wykonawca usuwający azbest zobowiązany jest złożyć właścicielowi/ zarządcy nieruchomości pisemne oświadczenie o prawidłowości wykonanych prac i oczyszczeniu terenu z pyłu azbestowego. Oświadczenie to przechowuje się przez okres co najmniej 5 lat. Ponadto wykonawca pakuje i przygotowuje odpady azbestowe do transportu.

Transport wyrobów i odpadów zawierających azbest, należy wykonać w sposób uniemożliwiający emisję azbestu do środowiska, w szczególności przez:

- szczelne opakowanie w folię polietylenową o grubości nie mniejszej niż 0,2 mm wyrobów i odpadów o gęstości objętościowej równej lub większej niż 1.000 kg/m³,
- zestalenie przy użyciu cementu, a następnie po utwardzeniu szczelne opakowanie w folię polietylenową o grubości nie mniejszej niż 0,2 mm odpadów zawierających azbest o gęstości objętościowej mniejszej niż 1.000 kg/m³,
- szczelne opakowanie odpadów pozostających w kontakcie z azbestem i zakwalifikowanych jako odpady o gęstości objętościowej mniejszej niż 1.000 kg/m³ w worki z folii polietylenowej o grubości nie mniejszej niż 0,2 mm, a następnie umieszczenie w opakowaniu zbiorczym z folii polietylenowej i szczelne zamknięcie,
- utrzymywanie w stanie wilgotnym odpadów w trakcie ich przygotowywania do transportu,
- oznakowanie opakowań,
- magazynowanie przygotowanych do transportu opakowań w osobnych miejscach zabezpieczonych przed dostępem osób niepowołanych.

Odpady można przekazać tylko podmiotom, które uzyskały zezwolenie właściwego organu na prowadzenie działalności w zakresie unieszkodliwiania odpadów azbestowych i transportu tych odpadów. Prawidłowość wykonywanych działań w tym zakresie powinna być potwierdzona kartami ewidencji i przekazania odpadów.

2.3.3. Unieszkodliwianie wyrobów zawierających azbest

Jedyną stosowaną obecnie w Polsce metodą unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest jest ich składowanie na składowiskach odpadów niebezpiecznych lub też na wydzielonych kwaterach przeznaczonych do składowania odpadów niebezpiecznych na składowiskach odpadów innych niż niebezpieczne i obojętne.

Każde składowisko powinno być zlokalizowane i wybudowane zgodnie z procedurą zawartą w ustawie o odpadach. Składa się ona z następujących elementów:

- uzyskanie decyzji o warunkach zabudowy i zagospodarowania terenu,
- uzyskanie pozwolenia na budowę,
- wyznaczenie kierownika składowiska posiadającego świadectwo stwierdzające kwalifikacje w zakresie gospodarowania odpadami,
- zatwierdzenie instrukcji eksploatacji składowiska,
- uzyskanie pozwolenia na użytkowanie składowiska odpadów.

Składowisko odpadów, na którym są składowane wyłącznie odpady zawierające azbest o kodach:

- 17 06 01* - Materiały izolacyjne zawierające azbest
- 17 06 05* - Materiały konstrukcyjne zawierające azbest,

jest całkowicie zwolnione z wymogów dotyczących monitoringu składowisk odpadów oraz ma znacznie złagodzone warunki dotyczące lokalizacji, budowy, eksploatacji i zamknięcia składowiska.

W rozporządzeniu Ministra Środowiska z dnia 24 marca 2003 r. w sprawie szczegółowych wymagań dotyczących lokalizacji, budowy, eksploatacji i zamknięcia, jakim powinny odpowiadać poszczególne typy składowisk odpadów dodano jedynie kilka szczegółowych wytycznych zawartych obejmujących zabezpieczenie odpadów przed emisją pyłów oraz możliwości wypełnienia składowiska odpadów do poziomu 2 m poniżej poziomu terenu otoczenia i wypełnienia składowiska odpadów gruntem do poziomu terenu.

W przypadku pozostałych rodzajów odpadów zawierających azbest wszystkie wymagania dotyczące monitoringu oraz lokalizacji, budowy, eksploatacji i zamknięcia składowiska odnoszą się do składowiska odpadów zawierających azbest.

Ponadto rodzaje odpadów o kodach 17 06 01* i 17 06 05* można składować w sposób nieselektywny, czyli łącznie w jednej kwaterze.

Nowelizacja ustawy o odpadach, wprowadza możliwość przetwarzania odpadów zawierających azbest w urządzeniach przewoźnych. Dzięki temu nie będzie już konieczności wożenia odpadów z azbestem na specjalne wysypiska śmieci, gdzie są one jedynie zakopywane. Są już specjalne urządzenia, które umożliwiają w wysokiej temperaturze unieszkodliwianie włókien azbestu. Pozostałości mogą z kolei być ponownie wykorzystane, np. przy budowie dróg. Obecnie prawo zabrania wykorzystania takich urządzeń, ale wkrótce się to zmieni, pojawi się szansa na skuteczniejsze usuwanie azbestu.

Nowelizacja określa, że wytwórca odpadów, który prowadzi działalność polegającą na świadczeniu usług m.in. w zakresie budowy, rozbioru, remontu obiektów, a także przetwarzania odpadów zawierających azbest w urządzeniach przewoźnych, będzie musiał uzyskać decyzję zatwierdzającą program gospodarki odpadami. Decyzja ta będzie wydawana maksymalnie na pięć lat².

2.3.4. Procedury dotyczące postępowania z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest

W Polsce problematyka bezpiecznego postępowania z wyrobami i odpadami zawierającymi azbest została uszeregowana w bloku tematycznym obejmującym łącznie 6 procedur. Są to:³

Grupa I. Procedury obowiązujące właścicieli i zarządzających obiektami, instalacjami i urządzeniami zawierającymi azbest lub wyroby zawierające azbest.

Procedura 1 – dotycząca obowiązków w czasie użytkowania obiektów, instalacji i urządzeń.

Celem procedury jest przedstawienie zakresu obowiązków i zasad postępowania właścicieli i zarządców budynków, budowli, instalacji i urządzeń oraz terenów gdzie znajduje się azbest lub wyroby zawierające azbest. Procedura dotyczy więc bezpiecznego ich użytkowania.

Zakres procedury obejmuje okres posiadania budynku, budowli, instalacji lub urządzenia przemysłowego oraz terenu – niezależnie od ich wielkości lub stanu, jeżeli znajdują się tam wyroby zawierające azbest. Właściciel lub zarządca nieruchomości, a także budynku, budowli, instalacji lub urządzenia technicznego lub innego miejsca – gdzie znajdują się wyroby zawierające azbest – ma obowiązek „Oceny stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest” według rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów bezpiecznego użytkowania oraz warunków usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. Nr 71, poz. 649 ze zmianami wynikającymi z rozporządzenia Min. Gospodarki z dnia 5 sierpnia 2010 r. Dz. U. Nr 162, poz. 1089). Właściciele lub zarządcy, którzy spełnili ten obowiązek wcześniej – sporządzają następane „Oceny...” w terminach wynikających z warunków poprzedniej „Oceny...” – tzn.:

- po 5 latach, – jeżeli wyroby zawierające azbest są w dobrym stanie technicznym i nieuszkodzone lub zabezpieczone warstwą ochronną (stopień pilności III),
- po 1 roku, – jeżeli przy poprzedniej „Ocenie...” ujawnione zostały niewielkie uszkodzenia powierzchni (stopień pilności II).

Wyroby, które posiadały lub posiadają duże i widoczne uszkodzenia – powinny zostać bezzwłocznie usunięte (stopień pilności I). Wykorzystujący substancje stwarzające szczególne zagrożenie dla środowiska jest obowiązany do dokumentowania rodzaju, ilości i miejsc ich występowania – inwentaryzacji (art. 162 ust. 2 ustawy z dnia 27 kwietnia 2001 r. – Prawo ochrony środowiska - tj. Dz. U. z 2008 r. Nr 25, poz. 150 z późn. zm.). Osoby fizyczne nie będące przedsiębiorcami przedkładają informację (w formie uproszczonej) wójtowi, burmistrzowi lub

² Źródło: www.abc.com.pl

³ Źródło: „Bezpieczne postępowanie z azbestem i materiałami zawierającymi azbest” Akademia Górniczo-Hutnicza w Krakowie Wydział Inżynierii Materiałowej i Ceramiki Katedra Technologii Materiałów Budowlanych opracowano na podstawie przepisów prawnych według stanu na dzień 30 czerwca 2007 r. („Informator o przepisach i procedurach dotyczących bezpiecznego postępowania z wyrobami zawierającymi azbest” - wyd. MGPIPS Warszawa 2003 – z aktualnymi uzupełnieniami)

prezydentowi miasta – właściwemu dla miejsca znajdowania się budynku, budowli, instalacji lub urządzenia oraz terenu z wyrobami zawierającymi azbest; osoby prawne i inne podmioty – marszałkowi województwa. Wzór składanej informacji określony został w załączniku nr 3 (*Informacja o wyrobach zawierających azbest*) do rozporządzenia Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 r. w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest (Dz. U. z 2011 r. Nr 8, poz. 31): Informacje przedkłada się corocznie, w terminie do dnia 31 stycznia celem wykazania ewentualnych zmian w ilości posiadanych wyrobów zawierających azbest – co pozwoli na ocenę zagrożenia dla ludzi i środowiska w danym rejonie. Instalacje i urządzenia lub pomieszczenia, gdzie występują wyroby zawierające azbest, należy oznakować odpowiednim znakiem ostrzegawczym. Wzory znaków określone zostały w załącznikach nr 1 i 2 do ww. rozporządzenia. Ponadto, jeżeli w budynku, budowli, instalacji lub urządzeniu oraz na terenie znajdują się wyroby zawierające azbest o gęstości objętościowej mniejszej niż 1000 kg/m³ (tzw. „miękkie”), lub jeżeli wyroby zawierają azbest *krokiolit* a także jeżeli te wyroby znajdują się w zamkniętych pomieszczeniach, lub istnieje uzasadniona obawa dużej emisji azbestu do środowiska – właściciel lub zarządca powinien opracować plan kontroli jakości powietrza (monitoringu), a jego wyniki uwzględnić przy dalszej eksploatacji lub usuwaniu wyrobów zawierających azbest.

Procedura 2 – dotycząca obowiązków przy usuwaniu wyrobów zawierających azbest.

Celem procedury jest przedstawienie zakresu obowiązków i postępowania właścicieli i zarządców budynków, budowli, instalacji lub urządzeń oraz terenów z wyrobami zawierającymi azbest – przed i w czasie wykonywania prac usuwania lub zabezpieczania takich wyrobów. Zakres procedury obejmuje okres od podjęcia decyzji o zabezpieczeniu lub usuwaniu wyrobów zawierających azbest, do zakończenia tych robót i uzyskania stosownego oświadczenia wykonawcy prac. Właściciel lub zarządca budynku, budowli, instalacji lub urządzenia oraz terenu, gdzie znajduje się azbest lub wyroby zawierające azbest – powinien dokonać identyfikacji rodzaju i ilości azbestu w wyrobach na podstawie wyposażone w sprzęt umożliwiający analizę wyrobów azbestowych. Identyfikacja azbestu posiadanej dokumentacji lub przez laboratorium powinna nastąpić w okresie użytkowania wyrobów, jeszcze przed rozpoczęciem wykonywania prac zabezpieczenia lub usuwania takich wyrobów – o ile informacja ta, nie jest podana w innych dokumentach budowy przedmiotowego obiektu. Identyfikacja azbestu jest obowiązkiem właściciela lub zarządcy, wynikającym z tytułu własności oraz odpowiedzialności prawnej, dotyczącej ochrony osób trzecich od szkód mogących wynikać z nieodpowiedniej eksploatacji przedmiotu stanowiącego własność.

Wyniki identyfikacji azbestu powinny być uwzględniane przy:

- sporządzaniu „Oceny...”,

- sporządzaniu informacji dla wójta, burmistrza, prezydenta miasta, - zawieraniu umowy na wykonanie prac zabezpieczania lub usuwania wyrobów zawierających azbest z wykonawcą tych prac – wytwarzającym odpady niebezpieczne.

Właściciel lub zarządca może zlecić innym – fachowo przygotowanym osobom lub podmiotom prawnym – przeprowadzenia czynności wykonania identyfikacji azbestu w wyrobach. W każdym przypadku powinno to mieć miejsce przed rozpoczęciem prac zabezpieczenia lub usuwania wyrobów zawierających azbest. Właściciel lub zarządca budynku, budowli, instalacji lub urządzenia oraz terenu z wyrobami zawierającymi azbest, ma obowiązek zgłoszenia – na 30 dni przed rozpoczęciem prac, wniosku o pozwolenie na budowę (remont), wraz z określonymi warunkami. Wniosek powinien sporządzony z uwzględnieniem przepisów wynikających art. 31 ust. 3, pkt. 2 oraz art. 36 ust. 1 pkt. 1 i 4 ustawy – Prawo budowlane (tj. Dz. U. z 2010 r. Nr 243, poz. 1623, z późn. zm.). Zatajenie informacji o występowaniu azbestu w wyrobach, które będą przedmiotem prac remontowo-budowlanych skutkuje – na podstawie przepisów ustawy Prawo ochrony środowiska – odpowiedzialnością prawną. Po dopełnieniu obowiązków formalnoprawnych, właściciel lub zarządca dokonuje wyboru wykonawcy prac – wytwórcy odpadów niebezpiecznych. Zawiera umowę na wykonanie prac zabezpieczenia lub usuwania wyrobów zawierających azbest oraz oczyszczenia budynku, budowli, instalacji lub urządzenia oraz terenu z azbestu. W umowie powinny być jasno sprecyzowane obowiązki stron, również w zakresie zabezpieczenia przed emisją azbestu w czasie wykonywania prac. Niezależnie od obowiązków wykonawcy prac, właściciel lub zarządca powinien poinformować mieszkańców lub użytkowników budynku, budowli, instalacji lub urządzenia oraz terenu, o usuwaniu niebezpiecznych materiałów zawierających substancje stwarzające szczególne zagrożenie dla ludzi oraz sposobach zabezpieczenia przed tą szkodliwością. Na końcu właściciel lub zarządca

powinien uzyskać od wykonawcy prac, pisemne oświadczenie o prawidłowości wykonania robót i oczyszczenia z azbestu, a następnie przechowywać je przez okres co najmniej 5-let, wraz z inną dokumentacją budynku, budowli, instalacji lub urządzenia oraz terenu.

Uwaga: Prace polegające na usuwaniu lub naprawie starych pokryć azbestowych mogą być wykonywane wyłącznie przez firmy lub osoby posiadające odpowiednie przeszkolenie oraz stosowne wyposażenie techniczne. Wykonawca musi posiadać zezwolenie na prowadzenie działalności, w wyniku której powstają niebezpieczne odpady.

Grupa II. Procedury obowiązujące wykonawców prac polegających na usuwaniu wyrobów zawierających azbest – wytwórców odpadów niebezpiecznych.

Procedura 3 – dotycząca postępowania przy pracach przygotowawczych do usunięcia wyrobów zawierających azbest.

Celem procedury jest przedstawienie zasad postępowania podczas prac przygotowawczych do usuwania wyrobów zawierających azbest lub ich zabezpieczenia. Zakres procedury obejmuje całokształt prac oraz postępowania dotyczącego przygotowania do zabezpieczenia lub usuwania wyrobów zawierających azbest.

Procedura 4 – dotycząca prac polegających na usuwaniu wyrobów zawierających azbest – wytwarzaniu odpadów niebezpiecznych, wraz z oczyszczaniem obiektu (terenu) instalacji.

Celem procedury jest przedstawienie zakresu obowiązków i zasad postępowania wykonawców prac polegających na zabezpieczeniu lub usuwaniu wyrobów zawierających azbest – będących, w rozumieniu ustawy o odpadach – wytwórcami odpadów niebezpiecznych. Zakres procedury obejmuje okres od rozpoczęcia do zakończenia prac polegających na zabezpieczeniu lub usuwaniu wyrobów zawierających azbest – wytwarzaniu odpadów niebezpiecznych, wraz z oczyszczaniem budynku, budowli, instalacji lub urządzenia i terenu z pozostałości azbestu.

Grupa III. Procedura obowiązująca prowadzących działalność w zakresie transportu odpadów niebezpiecznych zawierających azbest.

Procedura 5 – dotycząca przygotowania i transportu odpadów niebezpiecznych zawierających azbest.

Celem procedury jest przedstawienie zakresu obowiązków i zasad postępowania dotyczących przygotowania i transportu odpadów niebezpiecznych zawierających azbest. Zakres procedury obejmuje działania począwszy od uzyskania zezwolenia na transport odpadów niebezpiecznych zawierających azbest, poprzez pozostałe czynności i obowiązki transportującego takie odpady – aż do ich przekazania na składowisko odpadów, przeznaczone do wyłącznego składowania odpadów zawierających azbest.

Grupa IV. Procedura obowiązująca zarządzającego składowiskami odpadów niebezpiecznych zawierających azbest.

Procedura 6 – dotycząca składowania odpadów na składowisku przeznaczonym do wyłącznego składowania odpadów zawierających azbest lub innym, spełniającym odpowiednie warunki techniczne.

Celem procedury jest przedstawienie zakresu i zasad postępowania dotyczących składowania na składowiskach odpadów lub w wydzielonych kwaterach na terenie innych składowisk odpadów, przeznaczonych do wyłącznego składowania odpadów niebezpiecznych zawierających azbest. Zakres procedury obejmuje działania począwszy od przyjęcia partii odpadów niebezpiecznych zawierających azbest na składowisko, poprzez dalsze czynności, aż do sporządzenia rocznego zbiorczego zestawienia danych o rodzaju i ilości przyjętych odpadów.

3. Stan aktualny w zakresie wyrobów zawierających azbest i gospodarki odpadami azbestowymi w Gminie Stęszew

3.1 Informacje o ilości wyrobów zawierających azbest

Obowiązek inwentaryzacji wyrobów zawierających azbest oraz formę i terminy przekazywania odpowiednich informacji do urzędu marszałkowskiego regulują przepisy:

- a) Rozporządzenie Ministra Środowiska z dnia 23 lipca 2009 r. w sprawie sposobu przedkładania Marszałkowi województwa informacji o występowaniu substancji stwarzających szczególne zagrożenie dla środowiska (Dz. U. z 2009 Nr 124, poz. 1033) Rozporządzenie określa, że wójt, burmistrz lub prezydent miasta przedkłada corocznie takie informacje marszałkowi do dnia 31 marca za poprzedni rok kalendarzowy.

- b) Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 13 grudnia 2010 r. w sprawie wymagań w zakresie wykorzystywania wyrobów zawierających azbest oraz wykorzystywania i oczyszczania instalacji lub urządzeń, w których były lub są wykorzystywane wyroby zawierające azbest (Dz. U. z 2011 r. Nr 8 poz. 31). Rozporządzenie nakłada na właścicieli, zarządców lub użytkowników miejsc w których był lub jest wykorzystywany azbest lub wyroby zawierające azbest, obowiązek przeprowadzenia inwentaryzacji. Wyniki inwentaryzacji wg wzoru załączonego do rozporządzenia należy przedkładać:- osoby fizyczne nie będące przedsiębiorcami – wójtowi, burmistrzowi lub prezydentowi miasta, - przedsiębiorcy, właściciele, zarządcy lub użytkownicy – marszałkowi. Informacja podlega corocznej aktualizacji w terminie do dnia 31 stycznia każdego roku.
- c) Rozporządzenie Ministra Gospodarki z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest. (Dz. U. Nr 71, poz. 649 ze zmianami). Rozporządzenie nakłada na właścicieli lub użytkowników wyrobów zawierających azbest obowiązek przeprowadzenia kontroli stanu tych wyrobów i przygotowania oceny stopnia pilności dokonania wymiany lub naprawy. Rozporządzenie określa trzy stopnie pilności:
- I – wymagana bezzwłoczna wymiana lub naprawa,
 - II – ponowna ocena po roku,
 - III – ponowna ocena w terminie do pięciu lat.

Zgodnie z Bazą Azbestowa (wg stanu na lipiec 2013 r.) na terenie województwa Wielkopolskiego zinwentaryzowane zostało 388 129,3Mg wyrobów zawierających azbest zabudowanych jako pokrycia dachowe i elewacje. Właścicielami 75% ilości zinwentaryzowanych wyrobów azbestowych są osoby fizyczne (m.in. rolnicy, wspólnoty mieszkaniowe, działkowcy, osoby fizyczne prowadzące działalność gospodarczą), natomiast pozostała ilość należy do osób prawnych (m.in. spółdzielnie mieszkaniowe, jednostki samorządu terytorialnego). Wielkopolskie jest województwem w którym występują dużej ilości wyrobów azbestowych i według szacunków ilość wyrobów azbestowych kształtuje się w przedziale pomiędzy 1-2 mln ton.

Rysunek 2 Rozmieszczenie wyrobów azbestowych na terenie kraju w układzie wojewódzkim (źródło: Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski, RM RP Warszawa, 2002)

3.2 Położenie Gminy Stęszew i uwarunkowania z nim związane

Gmina Stęszew leży w powiecie poznańskim, 25 km na południowy zachód od Poznania. Sąsiaduje z gminami: Czempień, Mosina, Komorniki, Dopiewo, Buk, Granowo i Kamieniec. Część gminy leży na terytorium Wielkopolskiego Parku Narodowego. Powierzchnia gminy wynosi 17 522 ha na których zamieszkuje blisko 15 000 osób.

Gmina Stęszew ma charakter rolniczy, gdzie grunty rolne stanowią zdecydowaną większość w strukturze użytkowania terenu - użytki rolne zajmują ponad 70% ogólnej powierzchni gminy. W gminie dominują gospodarstwa powyżej 10 ha. Gmina Stęszew należy do obszarów rolniczych o wysokim stopniu kultury rolnej i średnio korzystnych warunków wodnych. Zdecydowanie najwięcej, bo ponad 60 % gruntów ornych gminy zajmują gleby klasy IV.

Na terenie Gminy bardzo dobrze rozwija się handel i rzemiosło oraz szybko przybywa nowych podmiotów gospodarczych. Na rozwój gospodarczy gminy korzystnie wpływa bliskość Poznania oraz przecinająca gminę drogi krajowe nr 5 i 32 które zarazem są źródłem wielu uciążliwości (hałas, zapylenie, zanieczyszczenie powietrza atmosferycznego spalinami) dla mieszkańców.

O atrakcyjności gminy stanowi 9 jezior, nad którymi zlokalizowane są ośrodki wypoczynkowe, oraz gęste lasy. Stęszew leży na prastarym szlaku handlowym z Dolnego Śląska. Na terenie gminy można zwiedzać liczne pałace i zabytkowe kościoły.

Wielkopolski Park Narodowy o pow. 7619 ha zapewnia wspaniałe warunki do pieszych wycieczek oraz turystyki wodnej na trzech jeziorach. Gmina posiada dobrze rozwiniętą sieć usług turystycznych oraz wiele nowych o wysokim standardzie miejsc noclegowych.

Rysunek 3 Położenie Gminy Stęszew na tle Powiatu Poznańskiego
(źródło:www.gminy.pl)

Spoleczność

Liczba ludności gminy Stęszew wynosiła 14756 osób (stan na dzień 31 grudnia 2012r.) Porównując lata ubiegłe, liczba ludności w gminie stale rośnie. W stosunku do roku 2007 wzrost wyniósł 4%.

Tabela 1 Liczba mieszkańców w gminie Stęszew w latach 2007-2012

Jednostka terytorialna	2007	2008	2009	2010	2011	2012
Gmina Stęszew	14161	14286	14440	14453	14600	14756
Mężczyźni	6978	7058	7134	7145	7215	7291
Kobiety	7183	7228	7306	7308	7385	7465

Źródło: GUS

Obszary chronione na terenie Gminy Stęszew

NATURA 2000

Na terenie gminy Stęszew znajdują się trzy obszary sieci Natura 2000.

Obszar specjalnej ochrony ptaków „Ostoja Rogalińska” PLB300017, położony jest w północno-wschodniej części gminy i w granicach gminy zajmuje powierzchnię ok. 41,018 km² (powierzchnia wg rozporządzenia Ministra Środowiska z dnia 21 lipca 2004 r. w sprawie obszarów specjalnej ochrony ptaków Natura 2000 - Dz. U. z 2004 r. nr 229, poz. 2313 z późn. zm.). W granicach tego obszaru występuje co najmniej 26 gatunków ptaków z Załącznika I Dyrektywy Ptasiej, 7 gatunków z Polskiej Czerwonej Księgi. W okresie lęgowym obszar zasiedla co najmniej 1% populacji krajowej kani czarnej

i kani rudej, nieregularnie gnieździ się batalion. Gęś zbożowa zimuje w liczbie przekraczającej 1% populacji szlaku wędrówkowego, osiągając liczebność do 8000 osobników. Ostoja Rogalińska jest jedną z najważniejszych w Polsce ostoi rybitwy czarnej i dzięcioła średniego. Przyroda obszaru jest zagrożona ze względu na bliskość miasta Poznania i jego przemysłu, silną presję turystyczną i rekreacyjną, lokalizowanie elektrowni wiatrowych, penetracje siedlisk, zmianę stosunków wodnych, zanieczyszczenie wód, zasypywanie starorzeczy, wycinanie lasów łęgowych. Problemem jest również zalesianie łąk, pastwisk oraz torfowisk i bagien, wyrąb drzew, a także usuwanie martwego drewna z lasu. Istotnym problemem jest również silnie rozwinięte w granicach Wielkopolskiego Parku Narodowego budownictwo, lokalizacja i eksploatacja składowisk odpadów komunalnych i niekomunalnych, miejsca zrzutów ścieków, hałas.

Obszar mający znaczenie dla Wspólnoty (projektowany specjalny obszar ochrony siedlisk) „Ostoja Wielkopolska” PLH300010, położony w północno-wschodniej części gminy, obszarowo pokrywający się w znacznej części z obszarem „Ostoja Rogalińska”. Na terenie gminy Stęszew zajmuje powierzchnię ok. 41,312 km² (wg RDOŚ Poznań). Jest to obszar o dużej różnorodności biologicznej. Występuje tu 19 rodzajów siedlisk z Załącznika I Dyrektywy Rady 92/43/EWG i 20 gatunków z Załącznika II tej Dyrektywy, w tym szczególnie licznych bezkręgowców m.in. jelonek rogacz *Lucanus cereus*, kozioróg dębosz *Cerambyx cerdo*, pływak szeroko brzezi *Dytiscus latissimus*. Bogata jest flora roślin naczyniowych, obejmująca 1100 gatunków, a także roślin niższych i grzybów (200 gatunków mchów, 150 gatunków porostów, 364 gatunki grzybów wyższych). Na terenie ostoi znajdują się stanowiska rzadkich i zagrożonych gatunków roślin naczyniowych. Stwierdzono tu ponad 50 gatunków roślin prawnie chronionych oraz około 180 gatunków figurujących na regionalnej czerwonej liście roślin zagrożonych. Na podkreślenie zasługują bogate populacje *Cladium mariscus* i *Trollius europaeus* roślin zagrożonych w Wielkopolsce. Przyroda ostoi jest zagrożona ze względu na bliskość Poznania i jego przemysłu oraz eutrofizację wód. Głównym problemem jest nadmiernie rozwinięte w granicach Wielkopolskiego Parku Narodowego budownictwo rekreacyjne np. nad brzegami Jeziora Witobelskiego.

Proponowany obszar mający znaczenie dla Wspólnoty „Będziewo-Bieczyny” PLH300039, położony w południowo-wschodniej części gminy, zajmuje na terenie gminy Stęszew powierzchnię około 3,950 km² (wg RDOŚ Poznań). Na obszarze tym stwierdzono 7 siedlisk przyrodniczych z Załącznika I Dyrektywy Rady 92/43/EWG, które łącznie zajmują około 43,5% powierzchni ostoi. Większość płatów siedlisk jest dobrze lub bardzo dobrze wykształconych i zachowanych, w tym priorytetowe niżowe łągi, jesionowo-olszowe. Do bardzo cennych zaliczyć należy także tutejsze łągi wiązowo-jesionowe oraz grądy środkowoeuropejskie, które są jednymi z najlepiej zachowanych w Wielkopolsce. W ich płatach notowano liczne pomnikowe okazy drzew oraz szereg rzadkich i zagrożonych elementów flory. Do zagrożeń dla tego obszaru należy zamieranie jesionu powodujące prześwietlanie lasów łęgowych i w konsekwencji rozwój w runie gatunków ziołoroślowych. W miejscach z martwymi drzewostanami należy unikać zrębów całkowitych z użyciem ciężkiego sprzętu powodującego zniszczenia runa, a także stosowania jednogatunkowych nasadzeń, a zwłaszcza plantacji gatunków obcych geograficznie np. olszy szarej i niektórych topoli.

Wielkopolski Park Narodowy

Na terenie gminy Stęszew w części północnej i północno-wschodniej gminy zlokalizowane są fragmenty Wielkopolskiego Parku Narodowego (WPN) wraz z jego otuliną.

WPN utworzony został na mocy rozporządzenia Rady Ministrów z dnia 16 kwietnia 1957 r., a jego granice objęły powierzchnię 9 600 ha, z czego pod zarządem Parku znalazło się ok. 5 100 ha. W 1996 r. nowe rozporządzenie Rady Ministrów w sprawie WPN zmienia jego powierzchnię na 7 584 ha oraz tworzy wokół Parku strefę ochronną tzw. otulinę, której powierzchnia razem z terenem Parku wynosi 14 840 ha. Z Parku zostają wyłączone tereny miejskie Puszczykowa, Mosiny oraz Stęszewa.

Ukształtowanie terenów Parku jest ściśle związane z działalnością lodowca, głównie w okresie 70 - 10 tysięcy lat temu (tzw. zlodowacenie bałtyckie). Wówczas to w wyniku licznych procesów geomorfologicznych wytworzyły się dzisiejsze formy krajobrazu. Największą powierzchnię zajmuje wysoczyzna morenowa zbudowana z glin, piasków i żwirów zwałowych, a jej najwyższe wzniesienie - Osowa Góra wynosi 132 m n.p.m. Obszar wysoczyzny rozcinają wyżłobione przez lodowiec bruzdy, tzw. rynny. W rynnach tych znajdują się liczne jeziora: Łódzko-Dymaczewskie, Witobelskie, Góreckie, Rosnowskie, Chomęcickie, Budzyńskie, Jarosławieckie, Kociołek, Skrzynka, Lipno, Wielkowiejskie i Trzcielińskie. Za najpiękniejsze uchodzi ozdobione dwoma wyspami Jezioro Góreckie. W południowej części Parku obszar wysoczyzny graniczy z Pradolina Warszawsko-Berlińską, którą wyrzeźbiły niegdyś wody topniejącego lodowca (przebiega tędy Kanał Mosiński). W części wschodniej od wysoczyzny odcina się Przełomowa Dolina Warty.

Do innych form terenowych należą owalne w zarysie pagórki - kemy oraz przypominające nasypy kolejowe wzniesienia - ozy. Na terenie Parku znajduje się część najdłuższego w Polsce Ozu Bukowsko - Mosińskiego (37 km długości). Pamiątkę minionej epoki stanowią także głązy narzutowe. Największy z nich tzw. Głaz Leśników, został objęty ochroną jako pomnik przyrody.

Na terenie parku stwierdzono występowanie około 1100 gatunków roślin naczyniowych, 200 gatunków mszaków, 150 gatunków porostów, 350 gatunków glonów, 400 gatunków grzybów wyższych. Główny element flory stanowią gatunki eurosyberyjskie, m.in. sosna zwyczajna (jej udział w lasach wynosi 70%), a także liczne rośliny runa leśnego, jak np.: czworolist pospolity czy konwalia dwulistna, oraz gatunki środkowoeuropejskie, np.: dąb szypułkowy, grab pospolity, naparstnica zwyczajna, pięciornik biały. Z roślin północnych wymienić można zimozioł północny - relikw epoki lodowcowej. Wpływy łagodnego, wilgotnego klimatu Europy Zachodniej zaznacza się obecnością gatunków o charakterze atlantyckim: wiciokrzew pomorski, wąkrota zwyczajna, pięciornik płonny. Do roślin związanych z klimatem łagodnym należy również rzadkie drzewo - jarzab brekinia tzw. brząk.

Ubogie gleby bielcowe porastają bory sosnowe i sosnowo-dębowe bory mieszane. Na bogatszych glebach brunatnych rosną m.in. kwaśne dąbrowy, lasy dębowo-grabowe (grądy), a na siedliskach cieplejszych świetliste dąbrowy. Wilgotne i żyzne czarne ziemie w pobliżu jezior i cieków wodnych zajmują łągi wiązowo-jesionowe, a tereny zabagnione olsy z panującą olszą czarną oraz zarośla z krzewiastych wierzb i kruszyny. Prawie wszystkie jeziora parku należą do bogatych w składniki mineralne tzw. jezior eutroficznych. Występują w nich różnorodne zbiorowiska roślin wodnych i bagiennych. Odmienna roślinność występuje nad jedynym w parku dystroficznym (ubogim w składniki mineralne) jeziorem Skrzyńka, gdzie skupiają się zbiorowiska torfowców, które gęstym kożuchem wkraczają na taflę jeziora powodując jego zarastanie.

Fauna parku charakteryzuje się bogactwem gatunków należących do rozmaitych grup systematycznych. Najbogatsza jest fauna bezkręgowców, wśród których najliczniej reprezentowane są owady liczące ponad 3 tysiące gatunków. Lasy obfitują w chrząszcze. Są wśród nich zarówno gatunki chronione (jelonek rogacz, kozioróg dębosz), jak i groźne szkodniki drzew leśnych (m.in. szkodniki sosny - cetyniec większy, cetyniec mniejszy, przyplaszczek granatek oraz drwalnik paskowany). Bogaty jest świat pajęczaków. Z bardziej interesujących gatunków stwierdzono występowanie tygryka paskowanego, największego w Polsce przedstawiciela rodziny krzyżkowatych oraz pająka topika - jedynego w kraju gatunku spędzającego całe życie pod wodą. W jeziorach występują liczne okonie, leszcze, liny, szczupaki oraz węgorze. Na obszarze parku występują wszystkie gatunki płazów spotykanych na terenach nizinnych Polski oraz 5 gatunków gadów: gniewosz, zaskroniec, padalec, jaszczurka zwinka i jaszczurka żyworodna. Ptaki w parku reprezentowane są przez ok. 190 gatunków lęgowców i przelotnych. Z rzadko spotykanych wymienić należy kraszkę, zimorodka i dzięcioła czarnego. Z ptaków drapieżnych można zauważyć wśród lasów i łąk kanię czarną, w pobliżu pól myszołowa zwyczajnego, a przy bagnach błotniaka stawowego. Na obszarze parku występuje ponad 40 gatunków ssaków w tym m.in. ryjówki i liczne gatunki nietoperzy.

Na terenie WPN znajduje się 18 obszarów ochrony ścisłej, z czego 9 w granicach gminy Stęszew. Obszary ochrony ścisłej to obszary chronione tworzone na terenach parków narodowych, gdzie obowiązuje całkowite zaniechanie ingerencji człowieka w stan ekosystemów i składników przyrody. Obszary te spełniają taką samą rolę jak przyrodniczy rezerwat ścisły, który tworzy się poza obszarami parków narodowych.

Użytki ekologiczne

Na terenie gminy zlokalizowane są 2 użytki ekologiczne – oczka śródpolne, utworzone 11.03.2002 r. na podstawie uchwały nr XXVI/247.2001 Rady Miejskiej Gminy Stęszew z dn. 28 grudnia 2001 r. w sprawie uznania niektórych śródpolnych „oczek wodnych” za użytki ekologiczne (Dz.Urz.Woj.Wlkp. z 2002 r. nr 29, poz. 909): w miejscowości Skrzyńki (działka nr 138); zbiornik położony jest pomiędzy drogą Tomiczki — Skrzyńki a lasem w Skrzyńkach; w miejscowości Dębienko (działka nr 124) – o pow. 0,101 ha; zbiornik położony jest w okolicy toru kolejowego i budynków firmy INTER GUMI w Dębienku.

Pomniki przyrody

Na terenie gminy znajduje się 21 pomników przyrody z czego 18 to pomniki w formie drzew pozostałe to dwa oczka wodne oraz jedno źródło wodne.

3.3. Bilans wyrobów azbestowych na terenie Gminy Stęszew

Inwentaryzacja oraz ocena wyrobów zawierających azbest została przeprowadzona zgodnie z rozporządzeniem Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest. Załącznik nr 1 do w/w rozporządzenia zawiera tabelę, na podstawie której określa się stopień pilności usuwania eternitu.

Na terenie Gminy Stęszew poddane inwentaryzacji zostały wszystkie obiekty w których wykorzystywane są wyroby zawierające azbest. Według tabeli charakterystyka wyrobów zawierających azbest przedstawia się następująco:

- Sposób zastosowania azbestu to w większości „pozostałe wyroby zawierające azbest” (np. pokrycia dachowe, elewacje budynków),
- Struktura powierzchni wyrobu zawierającego azbest to w przeważającej mierze niewielkie uszkodzenia, ścisła struktura włókien przy braku warstwy zabezpieczającej lub warstwa zabezpieczająca bez uszkodzeń,
- Możliwość uszkodzenia wyrobu z azbestem albo nie występują albo są narażone na uszkodzenia mechaniczne, rzadko kiedy na wstrząsy i drgania lub czynniki atmosferyczne,
- Miejsce usytuowania wyrobu w stosunku do pomieszczeń użytkowych - w obiektach gospodarczych bezpośrednio w pomieszczeniu lub za zawieszonym, nieszczelnym sufitem lub innym pokryciem, natomiast w budynkach mieszkalnych - za zawieszonym szczelnym sufitem lub innym pokryciem, ponad pyłoszczelną powierzchnią lub poza szczelnym kanałem wentylacyjnym, a także składowane na terenie nieruchomości,
- Wykorzystanie obiektów zawierających azbest jest stałe lub częste w przypadku budynków mieszkalnych rzadkie w przypadku budynków gospodarczych.

Inwentaryzacja została przeprowadzona w czerwcu 2013r. we wszystkich miejscowościach Gminy Stęszew. Oprócz wielkości powierzchni pokrytej azbestem, został podany również rodzaj wyrobu, rodzaj budynku, jego lokalizacja, przewidywany termin usunięcia, oraz stopień pilności ich usunięcia. W trakcie inwentaryzacji spotykano się z odmową mieszkańców wpuszczenia ankieterów na teren posesji, odmową udzielenia danych lub podpisania ankiety.

3.2.1. Bilans wyrobów azbestowych na terenie Gminy Stęszew

W poniższej tabeli przedstawiono bilans wyrobów zawierających azbest w podziale na miejscowości, a dalej w podziale na rodzaj wyrobu jego wykorzystanie oraz stopień pilności usunięcia. Ilości zinwentaryzowanych obiektów mogą wykazywać różnice nawet do 20% całkowitej powierzchni. Spowodowane jest to bardzo dużymi uszkodzeniami płyt co uniemożliwia dokładne oszacowanie oraz różnym ich ułożeniem na dachu.

Oficjalnie przyjęta masa według Bazy Azbestowej dla płyt falistych oraz płaskich (W01, W02) mówi, iż jeden m² płyty falistej lub płaskiej wynosi 11kg i taką masę przyjęto do obliczeń w opracowaniu. W rzeczywistości masa jednego m² płyty azbestowo – cementowej zarówno falistej, jak i płaskiej wynosi około 15 kg. Taki przelicznik odzwierciedla rzeczywistą wagę płyty która mieści się w przedziale od 13 do 17kg. Rozbieżność w wadze wynika z faktu, iż oficjalna masa czyli 11kg zostało przyjęte teoretycznie zakładając że produkcja płyt azbestowych odbywała się przy przestrzeganiu najniższych wytycznych z ówczesnej normy produkcyjnej. Na rzeczywistą wagę płyty wpływ mają takie czynniki jak jej wilgotność, porośnięcie mchem czy osiadający kurz w szczególności na terenach wiejskich. Ponadto waga płyt produkowanych w Polsce różniła się od płyt produkowanych w ówczesnym Związku Radzieckim, które także występują na terenie Polski

Tabela 2 Bilans wyrobów zawierających azbest na terenie Gminy Stęszew na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji – osoby fizyczne

	Ilość wyrobów zawierających azbest w m ²	Masa wyrobów zawierających azbest w Mg	Stopień Pilności III	Stopień Pilności II	Stopień Pilności I
Antoninek	350	3,85	3,85	0,00	0,00
Będlewo	20926	230,19	211,35	11,52	7,32
Dębienko	6603	72,63	70,85	0,96	0,83
Dębno	7687	84,56	74,09	9,31	1,17

Drożdżyce	11919	131,11	125,35	1,98	3,78
Górka	344	3,78	3,48	0,31	0,00
Jeziorki	3056	33,62	30,14	2,11	1,36
Kraplewo	1738	19,12	13,86	5,26	0,00
Łódź	5659	62,25	60,94	0,59	0,72
Mirosławki	5606	61,67	52,92	7,55	1,20
Modrze	16306	179,37	177,12	1,36	0,88
Piekary	6307	69,38	66,44	1,17	1,77
Rybojedzko	1263	13,89	10,59	0,19	3,11
Sapowice	6295	69,25	65,58	2,11	1,55
Skrzynki	4854	53,39	53,13	0,00	0,26
Słupia	4984	54,82	51,41	2,53	0,88
Srocko Małe	6031	66,34	61,38	2,86	2,10
Stęszew	16139	177,53	149,88	10,14	17,51
Strykowo	8806	96,87	92,32	0,00	4,54
Strykówko	235	2,59	2,59	0,00	0,00
Tomice	3106	34,17	33,09	1,08	0,00
Tomiczki	7548	83,03	80,64	0,55	1,84
Trzebaw	8220	90,42	84,40	4,48	1,54
Twardowo	3667	40,34	39,93	0,28	0,13
Wielka Wieś	3959	43,55	35,50	4,82	3,23
Witobel	19945	219,40	216,29	1,18	1,93
Wronczyn	11136	122,50	116,72	4,55	1,22
Zamysłowo	12085	132,94	129,20	0,00	3,74
Zaparcin	3083	33,91	30,15	2,99	0,77
Razem	207857	2286,43	2143,19	79,86	63,38

Tabela 3 Bilans wyrobów zawierających azbest na terenie Gminy Stęszew na podstawie przeprowadzonej inwentaryzacji – osoby prawne

	Masa wyrobów zawierających azbest w Mg	Stopień Pilności III	Stopień Pilności II	Stopień Pilności I
Będlewo	4,8	4,8	0,0	0,0
Drożdżyce	26,8	5,2	21,6	0,0
Górka	18,9	18,9	0,0	0,0
Jeziorki	57,0	57,0	0,0	0,0
Modrze	70,1	19,8	50,3	0,0
Piekary	0,3	0,3	0,0	0,0
Sapowice	9,6	9,6	0,0	0,0
Skrzynki	25,7	23,3	2,4	0,0
Słupia	0,4	0,4	0,0	0,0
Stęszew	16,0	16,0	0,0	0,0
Strykowo	70,6	66,6	0,0	4,07
Tomice	36,0	36,0	0,0	0,0
Tomiczki	15,2	15,2	0,0	0,0
Wronczyn	12,6	0,0	12,6	0,0
Zamysłowo	34,6	34,6	0,0	0,0
Razem	398,7	307,7	86,9	4,1

4. Instalacje do unieszkodliwiania azbestu

Wyroby azbestowe mogą zostać unieszkodliwione poprzez składowanie na składowiskach odpadów niebezpiecznych lub poprzez ich przetwarzanie. Ustawa o odpadach z dnia 27 kwietnia 2001 r. o odpadach (tekst jednolity z 2010 r. Dz. U. Nr 185, poz. 1243).reguluje sposób ich przetwarzania, który może zachodzić w urządzeniach przewoźnych zapewniających takie

przekształcenie włókien azbestu aby nie stwarzały one zagrożenia dla zdrowia lub życia ludzi oraz środowiska. Art. 38a, ust. 2 ustawy o odpadach wykazuje, że jeżeli odpady powstałe po procesie przetwarzania odpadów zawierających azbest w urządzeniach przewoźnych nadal zawierają włókna azbestu, podlegają unieszkodliwieniu przez składowanie na składowisku odpadów niebezpiecznych.

4.1 Istniejące składowiska odpadów azbestowych

Na terenie kraju zlokalizowano 24 składowiska odpadów zawierających azbest. W związku z trwającymi i planowanymi działaniami na terenie Polski polegającymi na usuwaniu azbestu projektowane jest powstanie kolejnych składowisk w najbliższych latach. Według Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu 2009 – 2032 następujące ilości odpadów zawierających azbest zostaną unieszkodliwione w kolejnych latach:

- w latach 2009 – 2012 około 28% odpadów (4 mln ton),
- w latach 2013 – 2022 około 35% odpadów (5,1 mln ton),
- w latach 2023 – 2032 około 37% odpadów (5,4 mln ton).

Aby unieszkodliwić 14,5 mln ton odpadów zawierających azbest trzeba stworzyć nowe miejsca do ich składowania. W latach 2009 – 2032 planowana jest budowa 56 składowisk odpadów zawierających azbest lub kwater do składowania odpadów zawierających azbest. Pojemność składowisk, ich lokalizacja i ilość na danym terenie zależą od decyzji jednostek samorządu terytorialnego i powinny być uwzględnione w wojewódzkich planach gospodarki odpadami.

Tabela 4 Wykaz istniejących i przygotowywanych składowisk odpadów zawierających azbest na terenie województwa wielkopolskiego (stan na 30.06.2013 r.)

Lp	Nazwa składowiska Lokalizacja	Nazwa i adres zarządzającego składowiskiem	Odległość od gminy Stęszew km	Koszt przyjęcia Mg odpadów netto
1	Składowisko odpadów niebezpiecznych Konin	Zakład Utylizacji Odpadów Sp. z o.o. ul. Sulańska 11 62-510 Konin	120	216 zł

Źródło: Program Oczyszczania Kraju z Azbestu

4.3 Koszty usunięcia wyrobów zawierających azbest

Dane dotyczące kosztów usunięcia płyt azbestowych zostały uzyskane w trakcie przeprowadzonej ankiety telefonicznej wśród firm świadczących usługi w zakresie usuwania azbestu wykonujących usługi na terenie województwa Wielkopolskiego.

W poniższej tabeli przedstawiono koszty usunięcia wyrobów azbestowych. Firmy zajmujące się usuwaniem azbestu z budynków w ankietach podały, że całkowity koszt usunięcia wyrobów azbestowych tj. demontaż, pakowanie, transport, unieszkodliwianie kształtuje się od 14 do 25 zł netto za m². Do dalszej analizy przyjęto, że średnia cena całkowitego usunięcia 1 m² wynosi około 16 zł. Mając na uwadze powyższe kwoty, można przyjąć, że przybliżony całkowity koszt usunięcia wyrobów azbestowych z terenu gminy wynosi:

Tabela 5 Szacunkowe koszty usunięcia wyrobów azbestowych z terenu Gminy Stęszew

Masa wyrobów azbestowych [kg]	koszty całkowitego usunięcia zł
2 685 111	2 953 622

Źródło: Obliczenia własne na podstawie cen podanych w ankietach od firm zajmujących się usuwaniem azbestu

Tabela 6 Szacunkowe koszty usunięcia wyrobów zawierających azbest w rozbiciu na poszczególne grupy posiadaczy

Właściciel	Masa wyrobów azbestowych	koszty całkowitego usunięcia	Koszt całkowitego demontażu
------------	--------------------------	------------------------------	-----------------------------

	[kg]	zł	zł
Osoby fizyczne	2286427	2515069,7	1028892,1
JST	74095	81504,5	33342,7
Prawne	324589	357047,9	146065
Razem	2 685 111	2 953 622	1 208 299,8

Źródło: Obliczenia własne na podstawie cen podanych w ankietach od firm zajmujących się usuwaniem azbestu

Przyjmując ramy czasowe dla realizacji Programu... częściowo oparto się na założeniach Programu Oczyszczania Kraju z Azbestu 2009 – 2032, który zakłada unieszkodliwione w kolejnych latach następujące ilości azbestu:

- w latach 2009 – 2012 około 28% odpadów
- w latach 2013 – 2022 około 35% odpadów
- w latach 2023 – 2032 około 37% odpadów

Ze względu na duże ilości azbestu oraz ograniczone możliwości finansowe zarówno samorządu jak i mieszkańców realizacja Programu usuwania azbestu z terenu gminy Stęszew będzie procesem długofalowym (trwającym do roku 2032). Odbywać się będzie w 3 przedziałach czasowych:

- 2013-2015 – usunięcie 28% odpadów azbestowych
- 2016-2022 – usunięcie 35% odpadów azbestowych
- 2023-2032 – usunięcie 37% odpadów azbestowych.

Tabela 7 Harmonogram czasowy i koszty w poszczególnych latach realizacji Programu

Wyszczególnienie	2013-2015	2016-2022	2023-2032
Ilość wyrobów azbestowych do usunięcia [kg]	751831	939788,8	993491,1
Koszty [tys. PLN]	827	1033,8	1092,8

Źródło: Obliczenia własne

Firmy zajmujące się usuwaniem azbestu przyznały, że z zakresu świadczonych usług najbardziej kosztownymi działaniami jest demontaż oraz pakowanie płyt, czyli ich zabezpieczenie przed transportem. Różnice w cenach wynikają z różnych rodzajów oraz jakości płyt azbestowych, stopnia skomplikowania konstrukcji dachu oraz odległości od najbliższego składowiska odpadów przyjmujących wyroby azbestowe. Przykładowo koszt usunięcia płyty płaskiej jest średnio o 5 zł droższy niż płyty falistej.

Demontaż, transport i oddanie do składowania płyt azbestowych to jednak nie jedyne koszty, które musi ponieść właściciel chcący pozbyć się eternitu ze swojego dachu. Zakup nowego pokrycia dachowego jest kolejnym sporym wydatkiem. Aby określić koszty nowego pokrycia dachowego przeprowadzono ankietę telefoniczną, wśród wybranych firm budowlanych.

Tabela 8 Szacunkowy koszt usług związanych z założeniem nowego pokrycia dachowego (cena netto w zł podana za 1m²)

Usługa	Średnia cena usługi netto
Krycie dachówką zakładkową + łączenie	27,86
Krycie dachówką ceramiczną karpiówką + łączenie	42
Krycie blachą tłoczoną + łączenie	22,17
Krycie blachą płaską na felc	36,8
Krycie papą	13,7
Krycie blacho – dachówką	19
Krycie blachą trapezową	14,67

Źródło: Opracowanie własne ABRYS na podstawie ankiet

Na podstawie powyższych danych można obliczyć średni koszt usługi montażu pokrycia dachowego. Niezależnie od rodzaju usługi, ani materiałów z których wykonany będzie dach, średni koszt wyniesie ok. 25,17 zł/m².

O ile cena usług dekarских jest w wielu przedsiębiorstwach bardzo zbliżona, tak w przypadku materiałów budowlanych ich cena jest bardzo różna, a wybór zależy wyłącznie od możliwości finansowych właścicieli budynków. Przykładowe ceny sprawdzone u kilku producentów materiałów budowlanych wynoszą:

- dachówki ceramiczne – 23 – 73 zł/ m² netto
- blachodachówka – 18 – 50 – zł/ m² netto
- blachy trapezowe – 13 – 40 zł/ m² netto

Szacunkowo na pokrycie jednego metra dachu trzeba wydać 61,34 zł. Przy średniej wielkości dachu jednorodzinnego wynoszącej ok. 150 m² właściciel budynku musi zapłacić za usługę i materiały 9 201 zł.

Średni koszt montażu dachu – 25,17 zł/m²

Średni koszt materiałów budowlanych – 36,17 zł/m²

25,17 + 36,17 = 61,34 zł/m²

Przy wielkości dachu =150m² całkowity koszt wynosi: 150 x 61,34 = 9 201 zł

Niewielu właścicieli budynków pokrytych wyrobami azbestowymi decyduje się na wymianę dachu. Na pełną usługę związaną z usunięciem, czyli demontaż, pakowanie, transport i oddanie do utylizacji właściciel średniej wielkości dachu wynoszącego 150 m² zapłaci od 2 700 do 5 250 zł, do tej ceny należy doliczyć koszt montażu nowego pokrycia dachowego - 11 901 - 14 451 zł.

Dofinansowania unijne, bądź krajowe pokrywają tylko w małej części cały zakres działań, jaki trzeba wykonać, a ich pozyskanie jest bardzo trudne.

4.4 Harmonogram i koszty realizacji zadań

Poniższa tabela zawiera harmonogram realizacji zadań inwestycyjnych i pozainwestycyjnych związanych z usuwaniem i unieszkodliwianiem wyrobów azbestowych na terenie Gminy Stęszew.

Tabela 9 Harmonogram realizacji zadań związanych z usuwaniem azbestu

Lp	przeds.Rodz.	Przedsięwzięcie	Jednostka realizująca	Planowane nakłady tys. zł	Lata realizacji	Źródła finansowania
1.	P	Aktualizacja programu usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest, wraz z przeprowadzeniem inwentaryzacji	Gmina	50	2017 2022 2027 2032	Środki własne; dofinansowanie z Ministerstwa Gospodarki WFOŚiGW
2.	I	Usuwanie wyrobów zawierających azbest ze szczególnym uwzględnieniem wyrobów azbestowych o I stopniu pilności	Gmina, właściciele posesji	827	2013-2015	Środki własne właścicieli, dofinansowania, dotacje unijne, WFOŚiGW, kredyty
3.	I	Usuwanie wyrobów zawierających azbest ze szczególnym uwzględnieniem wyrobów azbestowych o II stopniu pilności	Gmina, właściciele posesji	1033,8	2016-2022	Środki własne właścicieli, dofinansowania, dotacje unijne, WFOŚiGW, kredyty
4.	I	Usuwanie wyrobów zawierających azbest ze szczególnym	Gmina, właściciele posesji	1092,8	2023-2032	Środki własne właścicieli, dofinansowania,

		uwzględnieniem wyrobów azbestowych o III stopniu pilności				dotacje unijne, WFOŚiGW, kredyty
5.	P	Kontrolowanie ilości usuwanych wyrobów azbestowych według harmonogramu usuwania azbestu	Gmina	-	do 2032	Środki własne
6.	P	Informowanie i edukacja mieszkańców w zakresie szkodliwości azbestu, zasadach usuwania azbestu, obowiązkach związanych z usuwaniem wyrobów zawierających azbest, oraz szkodliwością azbestu na zdrowie ludzkie	Gmina	10	do 2032	Środki własne, WFOŚiGW
7.	P	Gromadzenie informacji o ilości, rodzaju i miejscach występowania wyrobów zawierających azbest w formie bazy danych oraz przekazywanie jej do marszałka województwa	Gminy	-	Zadanie ciągłe	Środki własne
8.	P	Wydawanie decyzji w sprawie usuwania odpadów z miejsc na ten cel nie przeznaczonych (sukcesywne likwidowanie „dzikich” składowisk odpadów azbestowych).	Gmina	-	Zadanie ciągłe	Środki własne, środki osoby zanieczyszczającej
9.	P	Pomoc w poszukiwaniu źródeł finansowania właścicielom i zarządcom na wymianę pokryć dachowych	Gmina	-	Zadanie ciągłe	Środki własne

P - działania pozainwestycyjne

I – działania inwestycyjne

5. Finansowanie usuwania wyrobów zawierających azbest

Gminy nie mają obowiązku udzielania dofinansowania do prac związanych z usuwaniem azbestu, mają jednak taką możliwość, poprzez przyjęcie stosownych uchwał przez Radę Gminy. Dlatego też w jednej gminie nie ma dofinansowania, natomiast w drugiej koszty zdjęcia i wywozu szkodliwych materiałów są w całości refinansowane. Właściciele domów jednorodzinnych powinni więc sprawdzić w urzędzie, czy rada gminy uchwaliła zasady dofinansowania związane z wymianą pokrycia dachowego. Jeśli jest możliwość uzyskania dotacji, to trzeba się upewnić, czy spełnia się wymagania określone w uchwale o dofinansowaniu i jeśli tak, to złożyć wniosek w urzędzie gminy. Istnieją również inne instytucje do których można się zwrócić o dofinansowanie dotyczące usuwania wyrobów zawierających azbest. Poniżej zostały przedstawione programy dofinansowania i refinansowania na terenie województwa wielkopolskiego.

Dofinansowanie w ramach współpracy Gminy Sęszew, Powiatu Poznańskiego oraz Wojewódzkiego Funduszu Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Od kilku lat Gmina Sęszew wraz z Powiatem Poznańskim i WFOŚiGW dofinansowują usuwanie azbestu z terenu Gminy Sęszew. W najbliższych latach ta forma dofinansowania ma być nadal udzielana mieszkańcom gminy. Dofinansowanie obejmuje koszt demontażu oraz transportu

i unieszkodliwienia odpadów azbestowych. Osoby chcące skorzystać z dofinansowania mogą uzyskać informacje na temat składania wniosków oraz wysokości dofinansowania w Urzędzie Miejskim w Stęszewie.

Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej w Poznaniu

Dofinansowania przez WFOŚiGW w Poznaniu przedsięwzięć związanych z realizacją gminnych programów usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest przy udziale środków NFOŚiGW na lata 2011-2013

Informacje ogólne o środkach oraz przedsięwzięciach które mogą zostać dofinansowane

1. Kwota dofinansowania przedsięwzięcia wynosi do 85% jego kosztów kwalifikowanych w tym:
 - a) do 50% kosztów kwalifikowanych, ze środków udostępnionych przez NFOŚiGW w formie dotacji,
 - b) co najmniej 35% kosztów kwalifikowanych ze środków WFOŚiGW w formie dotacji.
2. Dofinansowaniem mogą być objęte wyłącznie przedsięwzięcia zgodne z Zasadami i Listą przedsięwzięć, obowiązującymi na rok wnioskowanej pomocy.
3. Dofinansowanie obejmuje przedsięwzięcia w zakresie demontażu, zbierania, transportu oraz unieszkodliwiania odpadów zawierających azbest zgodnie z aktualnymi programami usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest.

BOŚ Bank

Istnieje możliwość uzyskania kredytu ze środków BOŚ S.A. z dopłatami WFOŚiGW, którego stopy procentowe są o wiele bardziej korzystne niż zwykłego kredytu.

Przedmiot kredytowania :

- wymiana powierzchni dachowych azbestowych lub elewacyjnych płyt azbestowych (z kredytu mogą być finansowane koszty demontażu, utylizacji, zakupu i montażu nowego pokrycia dachu lub elewacji)
- budowa wodociągów w technologii rur bezazbestowych w miejsce wodociągów z rur azbestowych.

Kwota kredytu na zadanie: nie wyższa niż 50.000 zł. (nie może przekroczyć 90% kosztu całkowitego realizowanej inwestycji).

Okres kredytowania : do 60 miesięcy.

Okres realizacji zadania : do 18 miesięcy - liczony od daty postawienia przez Bank kredytu do dyspozycji Kredytobiorcy.

Splata kredytu :

- odsetki płatne miesięcznie,
- karencja w spłacie rat kapitałowych do 6 miesięcy – liczona od daty zakończenia inwestycji.

Oprocentowanie : oprocentowanie kredytów dla kredytobiorców ustalane jest w wysokości stawki WIBOR 3M + marża bankowa pomniejszonej o 3 punkty procentowe.

Koszt prowizji dla kredytobiorcy : 1,5% wartości przyznanego kredytu, nie mniej niż 100 zł.

Warunki uzyskania kredytu :

- udokumentowanie zakresu rzeczowego realizowanej inwestycji (umową z kosztorysem, ofertą lub fakturą proformą oraz harmonogram rzeczowo-finansowy w przypadku realizacji inwestycji przez jednostki samorządu terytorialnego i podmioty gospodarcze),
- udokumentowanie wymiernego efektu ekologicznego - rzeczowego
- potwierdzone źródła finansowania inwestycji,

- zdolność kredytobiorcy do spłaty kredytu,
- prawne zabezpieczenie kredytu,
- udokumentowanie prawa do dysponowania nieruchomością na której realizowana jest inwestycja, przez co najmniej jednego kredytobiorcę
- uregulowanie spraw formalnoprawnych związanych z realizacją inwestycji (pozwolenie na budowę lub zgłoszenie realizowanej inwestycji),

Sposób wykorzystania kredytu :

- bezgotówkowy, na podstawie faktur na rzecz wykonawcy lub dostawcy wystawionych najwcześniej na 30 dni przed dniem złożenia wniosku kredytowego,
- gotówkowy, na podstawie uzasadnionego wniosku kredytobiorcy (kwota rozliczana następnie fakturami na rzecz wykonawcy lub dostawcy),
- okres wykorzystania kredytu nie może być dłuższy niż okres karencji.

Sposób szacowania efektu ekologicznego : efekt ekologiczny tożsamy z efektem rzeczowym (powierzchnia unieszkodliwianych pokryć dachowych lub płyt elewacyjnych [m²], długość wymienianego odcinka wodociągu [m]).

Sposób potwierdzenia uzyskania efektu ekologicznego i rzeczowego :

- protokół odbioru i przekazania do eksploatacji inwestycji - dla jednostek samorządu terytorialnego i podmiotów gospodarczych,
- oświadczenie o zakończeniu i przyjęciu inwestycji do eksploatacji - dla ludności.,
- udokumentowanie zagospodarowania odpadów zgodnie z obowiązującymi przepisami.

Bank BGŻ S.A.

Bank udziela kredyty preferencyjne dla rolników, gdzie usuwanie azbestu może być częścią większej całości przedsięwzięcia związanego z modernizacją budynków. Z kredytu preferencyjnego można sfinansować koszty rozbiórki i unieszkodliwienia materiałów azbestowych pochodzących z rozbiórki budynków, jeśli rozbiórka jest niezbędna w celu realizacji inwestycji. Właściciel nieruchomości może starać się o kredyt preferencyjny z dopłatami ARiMR do oprocentowania. Bank BGŻ oferuje kredyty preferencyjne w ramach linii kredytowych „IP” lub „Młody Rolnik”.

Beneficjenci:

Kredyt dla osób fizycznych, osób prawnych oraz osób nie posiadających osobowości prawnej, które rozpoczynają działalność lub prowadzą działalność w rolnictwie i przetwórstwie produktów rolnych.

Warunki kredytowania:

Przy ubieganiu się o kredyt preferencyjny należy:

1. Przedstawić plan inwestycji, w przypadku gospodarstw rolnych i działów specjalnych zgodny ze wzorem ARiMR, zawierający m.in.
 - cel, strukturę finansowania, planowany okres realizacji inwestycji
 - kierunek produkcji w okresie kredytowania
 - okres kredytowania i karencji w spłacie kredytu
 - informację o posiadaniu lub o źródle pozyskania odpowiednich kwot produkcyjnych
 - informację o rynkach zbytu
2. Złożyć w Banku BGŻ wniosek o kredyt wraz z planem inwestycji oraz stosownymi oświadczeniami (wzory ARiMR), dotyczącymi:
 - kwot zaciągniętych i „zaciąganych” kredytów
 - nabywanych środków trwałych
 - pokrewieństwa pomiędzy sprzedawcą i kupującym
3. Przedstawić inne wymagane przez Bank dokumenty.

Inwestycja może być realizowana przy udziale tylko jednej linii kredytowej.

Finansowanie

Kwota kredytu nie może przekraczać:

- 80% wartości nakładów inwestycyjnych na gospodarstwo rolne (lub 95% - na osadnictwo rolnicze, 90% - na gospodarstwa rodzinne), nie więcej jednak niż 4 mln zł
- 70% wartości nakładów inwestycyjnych w działach specjalnych produkcji rolnej, nie więcej niż 8 mln zł
- 70% wartości nakładów inwestycyjnych w przetwórstwie produktów rolnych nie więcej niż 16 mln zł

Okres spłaty kredytu:

W zależności od linii kredytowej, maksymalny okres spłaty kredytu wynosi od 4 do 20 lat.

Program Rozwoju Obszarów Wiejskich na lata 2007-2013

Program nie obejmuje instrumentów finansowych przeznaczonych do bezpośredniego wsparcia usuwania i unieszkodliwiania azbestu. Niemniej jednak działania takie mogą być wykonywane fakultatywnie w ramach operacji zakładających przebudowę, rozbudowę, remont itp. budowli i budynków (np. w ramach działań: 1.5 Modernizacja gospodarstw rolnych, 1.6 Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej, 3.4 Odnowa i rozwój wsi) zgodnie z warunkami Programu.

Działanie 1.5. Modernizacja gospodarstw rolnych

Cele działania:

Wsparcie modernizacji gospodarstw w celu zwiększenia ich efektywności poprzez zharmonizowanie warunków produkcji rolnej z wymogami dotyczącymi ochrony środowiska naturalnego.

Rodzaj inwestycji:

W ramach działania wspierane są inwestycje służące modernizacji produkcji rolnej w tym m.in. budowę lub remont połączony z modernizacją budynków lub budowli.

Rodzaj wsparcia:

Pomoc ma formę refundacji części kosztów kwalifikowanych. Maksymalna wysokość pomocy udzielonej jednemu beneficjentowi nie może przekroczyć 300 000 zł.

Działanie 1.6 Zwiększenie wartości dodanej podstawowej produkcji rolnej i leśnej

Cel działania:

Poprawa konkurencyjności przedsiębiorstw w sektorze przetwórstwa i wprowadzania do obrotu produktów rolnych uwarunkowana poprawą warunków produkcji w odniesieniu do obowiązujących lub nowo wprowadzonych standardów.

Zakres działania:

Pomoc dotyczy inwestycji, których celem jest poprawa ogólnych wyników przedsiębiorstw, warunków ochrony środowiska.

Rodzaj wsparcia:

Pomoc ma formę refundacji części kosztów kwalifikowanych projektu. Maksymalna wysokość pomocy dla jednego beneficjenta wynosi 20 000 000 zł. Wielkość pomocy przyznanej na realizację jednego projektu nie może być niższa niż 100 000 zł.

Działanie 3.4 Odnowa i rozwój wsi

Cel działania:

Działanie będzie pływać na poprawę jakości życia na obszarach wiejskich.

Zakres działania

Pomocy finansowej udziela się podmiotom z tytułu inwestycji w zakresie budowy, przebudowy, remontu lub wyposażenia obiektów pełniących funkcje publiczne, społeczno-kulturalne, rekreacyjne i sportowe.

Forma i wysokość pomocy:

Pomoc finansowa ma formę refundacji części kosztów kwalifikowanych projektu. Wysokość pomocy dla jednej miejscowości nie może być wyższa niż 500 000 zł i niższa niż 25 000 zł.

6. Zarządzanie „Programem” i kontrola jego realizacji

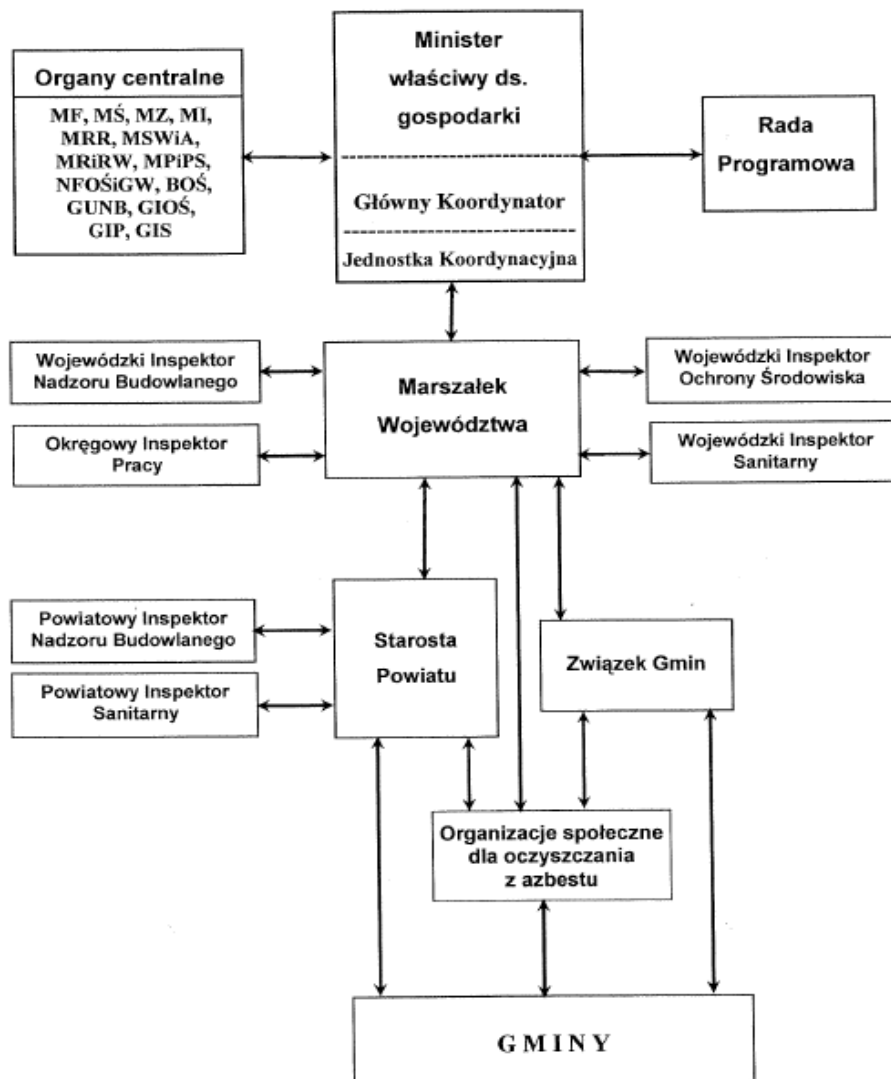
Działania związane z realizacją Programu na obszarze gminy są zgodne z działaniami zaproponowanymi dla województwa wielkopolskiego i będą polegały na:

- współpracy w zakresie wymiany informacji o odpadach, w tym na informowaniu o bieżących postępach w zakresie usuwania i unieszkodliwiania wyrobów azbestowych,
- współpracy w zakresie prowadzenie akcji edukacyjnych,
- informowaniu o technicznych, finansowych i prawnych możliwościach usuwania wyrobów zawierających azbest.

Zadania samorządu gminnego:

- współpraca z organami kontrolnymi (inspekcja sanitarna, inspekcja pracy, inspekcja nadzoru budowlanego, inspekcja ochrony środowiska).
- gromadzenie przez wójta, burmistrza, prezydenta miasta informacji o ilości, rodzaju i miejscach występowania wyrobów zawierających azbest oraz przekazywanie jej do marszałka województwa z wykorzystaniem dostępnego narzędzia informatycznego www.bazaazbestowa.pl;
- przygotowywanie i aktualizacja programów usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest, także w ramach planów gospodarki odpadami;
- organizowanie szkoleń lokalnych w zakresie usuwania wyrobów zawierających azbest z terenu nieruchomości bez korzystania z usług wyspecjalizowanych firm;
- organizowanie usuwania wyrobów zawierających azbest przy wykorzystaniu pozyskanych na ten cel środków krajowych lub unijnych z uwzględnieniem zasad zawartych w Programie;
- inspirowanie właściwej postawy obywateli w zakresie obowiązków związanych z usuwaniem wyrobów zawierających azbest;
- współpraca z marszałkiem województwa w zakresie inwentaryzacji wyrobów zawierających azbest oraz opracowywania programów usuwania wyrobów zawierających azbest, w szczególności w zakresie lokalizacji składowisk odpadów zawierających azbest oraz urządzeń przewoźnych do przetwarzania odpadów zawierających azbest;
- współpraca z mediami w celu propagowania odpowiednich inicjatyw społecznych oraz rozpowszechniania informacji dotyczących zagrożeń powodowanych przez azbest;
- współpraca z organizacjami społecznymi wspierającymi realizację Programu;
- współpraca z organami kontrolnymi (inspekcja sanitarna, inspekcja pracy, inspekcja nadzoru budowlanego, inspekcja ochrony środowiska).

Rysunek 4 Schemat ilustrujący współpracę organów administracji rządowej, samorządu terytorialnego, jednostek inspekcyjnych i organizacji samorządowych

Kontrola realizacji Programu

Monitoring realizacji zadań Programu obejmuje gromadzenie, przetwarzanie i rozpowszechnianie informacji o usuwaniu azbestu i wyrobów zawierających azbest, w szczególności dotyczących:

- ilości usuniętych wyrobów zawierających azbest oraz wytworzonych odpadów niebezpiecznych zawierających azbest;
- ilości składowanych odpadów zawierających azbest;
- lokalizacji istniejących i planowanych składowisk odpadów zawierających azbest i ich pojemności oraz stopnia wykorzystania;
- ilości i wyników przeprowadzonych inwentaryzacji oraz oceny stanu technicznego wyrobów zawierających azbest i ich lokalizacji na terenie gmin, powiatów i województw;
- przedsiębiorstw posiadających uprawnienia do bezpiecznego usuwania azbestu;
- liczby osób pracujących w kontakcie z azbestem;
- liczby pracowników przeszkolonych do pracy w kontakcie z azbestem;
- podejmowanych przez jednostki samorządu terytorialnego inicjatyw w zakresie usuwania wyrobów zawierających azbest;
- usytuowania miejsc o wysokim stężeniu włókien azbestu w powietrzu;
- ewidencjonowania zmian legislacyjnych dotyczących problematyki azbestowej;
- wdrażania technologii unicestwiania włókien azbestu w odpadach azbestowych.

Ocena realizacji „Programu” może być wykonywana przy uwzględnieniu podanych wskaźników monitoringu. Lista wskaźników nie jest ostateczna i może ulec rozszerzeniu.

Tabela 10 Wskaźniki monitorowania „Programu...” z terenu Gminy Stęszew

L.p.	Wskaźnik	Jednostka
A. Wskaźniki realizacji efektywności realizacji „Programu ...” i zmiany oddziaływania na środowisko		
1.	Ilość usuniętych wyrobów azbestowych w danym roku kalendarzowym	Mg/rok,
2.	Ilość unieszkodliwionych odpadów niebezpiecznych zawierających azbest w danym roku kalendarzowym	Mg/rok,
3.	Stopień usunięcia wyrobów azbestowych w stosunku do ilości wyrobów azbestowych zinwentaryzowanych w danym roku kalendarzowym	%
4.	Nakłady poniesione na usunięcie odpadów zawierających azbest	zł/rok
5.	Stopień wykorzystania środków finansowych zaplanowanych na realizację „Programu” w danym okresie finansowania	%
B. Wskaźniki świadomości społecznej		
1.	Ilość wniosków zgłaszanych przez mieszkańców dotyczących usunięcia azbestu i wyrobów zawierających azbest	Szt./rok
2.	Ilość, skuteczność kampanii edukacyjno – informacyjnych	Szt./opis
3.	Szkolenie kadry administracyjnej jednostek samorządowych w zakresie problematyki azbestowej	Szt./opis

7. Monitoring zanieczyszczenia powietrza azbestem na terenach szczególnie zagrożonych

W Polsce ustawa z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest rozwiązała problemy związane z produkcją wyrobów zawierających azbest, wprowadzaniem na terytorium Rzeczypospolitej Polski azbestu i wyrobów zawierających azbest oraz ich obrotem. Ustawa zapobiegła dalszemu stosowaniu i wytwarzaniu wyrobów zawierających azbest, pozostały problemy obecności w środowisku ogromnych ilości wyrobów azbestowo-cementowych, które ulegając degradacji stanowią źródło ciągłej emisji włókien azbestu do powietrza.

Obecnie największe zagrożenie skażenia powietrza azbestem stanowią antropogeniczne źródła, a wśród nich pokrycia dachowe wykonane z falistych płyt eternitowych, izolacje ścian wszelkiego rodzaju budowli itp.

Niemożliwe jest natychmiastowe wyeliminowanie materiałów zawierających azbest, dlatego jeszcze przez długi czas nie będzie można liczyć na całkowitą likwidację zagrożenia.

Korozja płyt azbestowo-cementowych może być powierzchniowa, jak również obejmować głębsze partie materiału i być wynikiem oddziaływania czynników atmosferycznych. Korozja płyt zależy od środowiska w jakim ten materiał jest użytkowany. W powietrzu czystym (wiejskim), przebiega wolniej i wynosi 0,02-0,1 mm/rok. W rejonach występowania kwaśnych deszczów korozja płyt azbestowo-cementowych przebiega szybciej i wynosi do 1 mm/rok. Powoduje ona uwalnianie się azbestu z płyt. Emisja struktur włóknistych azbestu do powietrza o długości większej niż 5 µm może wynosić od 6000 do 11 000 włókien z jednego metra kwadratowego w ciągu jednej minuty. Pomiary stężenia włókien azbestu w województwie wielkopolskim wykonano w roku 2007, 2008 i 2009. Punkty pomiarowe wytypowane zostały w 20 powiatach i 3 miastach na prawach powiatu w 77 gminach.

Łącznie wyznaczono 100 punktów pomiarowych poboru powietrza atmosferycznego. W każdym punkcie pomiarowym pobrane zostały 3-27 próbek powietrza. Ogółem w pobranych na terenie

województwa 300 próbkach powietrza, w 80, tj. 26,7% było poniżej poziomu oznaczalności metody, czyli wynosiły poniżej 180 $\mu\text{g}/\text{m}^3$ powietrza.

Tabela 11 Średnie stężenie włókien azbestu ($\mu\text{g}/\text{m}^3$) w powietrzu atmosferycznym w punktach pomiarowych na terenie powiatów w województwa wielkopolskiego

Lp.	Powiat	Liczba gmin	Liczba punktów	Liczba próbek	Stężenie włókien azbestu ($\mu\text{g}/\text{m}^3$)	
					średnia	95%pu
1	chodzieski	4	5	15	258	162-413
2	gnieźniński	6	11	33	293	215-399
3	gostyński	5	5	15	768	581-1016
4	grodziski	5	5	15	401	233-691
5	jarociński	4	5	15	452	320-640
6	kaliski	4	4	12	657	469-920
7	kępiński	5	5	15	665	452-977
8	kołski	5	5	15	724	542-966
9	koniński	5	5	15	633	425-943
10	kościański	1	2	6	219	99-485
11	m. Kalisz	1	1	3	591	464-753
12	m. Konin	1	1	3	938	793-1110
13	m. Poznań	1	1	3	727	592-893
14	międzychodzki	4	5	15	523	357-765
15	obornicki	3	5	15	720	539-961
16	ostrowski	6	6	18	775	596-1008
17	piłski	6	6	18	875	675-1134
18	poznański	5	5	15	359	245-527
19	turecki	3	9	27	237	164-342
20	wrzesiński	3	9	27	230	159-333
Razem		77	100	300	393	323-478

Źródło: Zanieczyszczenie środowiska azbestem. Skutki zdrowotne. Raport z badań, 2010 r.

8. Wykorzystane materiały

W trakcie opracowania Programu wykorzystane zostały następujące publikacje:

- Marek K. „Ryzyko nowotworowe związane z narażeniem na azbest.” Medycyna Pracy 2002
- Ministerstwo Gospodarki Departament Instrumentów Wsparcia „Poradnik dla użytkowników wyrobów azbestowych” Warszawa 2008 r.
- Program oczyszczania kraju z azbestu na lata 2009-2032
- Program usuwania azbestu i wyrobów zawierających azbest stosowanych na terytorium Polski” 2002
- Finansowanie usuwania azbestu ze środków krajowych i unijnych w latach 2009-2013
- ROT Recykling Odpady Technologie „Wzór. Gminny Plan usuwania wyrobów zawierających azbest”, Gliwice 2006
- Ministerstwo Rolnictwa i Rozwoju Wsi “Program Rozwoju obszarów wiejskich na lata 2007-2013”,
- Zanieczyszczenie środowiska azbestem. Skutki zdrowotne. Raport z badań, Łódź 2010 r.

Ponadto wykorzystane zostały materiały informacyjne:

- www.abc.com.pl
- www.ciop.pl
- www.portalwiedzy.gig.eu
- www.aton.com.pl
- Instytut Medycyny Pracy im. Prof. J. Nofera www.imp.lodz.pl
- Narodowy Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej
- Wojewódzki Fundusz Ochrony Środowiska i Gospodarki Wodnej

- BOŚ Bank
- Bank BGŻ S.A.

9. Załączniki

WZÓR wg Dz. U. Nr 162, poz. 1089 z 2010 r.

ZAŁĄCZNIK Nr 1 – OCENA stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest

Nazwa miejsca/obiektu/urządzenia budowlanego/instalacji przemysłowej:

.....

Adres miejsca/obiektu/urządzenia budowlanego/instalacji przemysłowej:

.....

Rodzaj zabudowy¹⁾:

Numer działki ewidencyjnej²⁾:

Numer obrębu ewidencyjnego²⁾:

Nazwa, rodzaj wyrobu³⁾:

Ilość wyrobów⁴⁾:

Data sporządzenia poprzedniej oceny⁵⁾:

Grupa/ nr	Rodzaj i stan wyrobu	Punkty	Ocena
I	Sposób zastosowania azbestu		
1	Powierzchnia pokryta masą natryskową z azbestem (torkret)	30	
2	Tynk zawierający azbest	30	
3	Lekkie płyty izolacyjne z azbestem (ciężar obj. < 1 000 kg/m ³)	25	

4	Pozostałe wyroby z azbestem (np. pokrycia dachowe, elewacyjne)	10	
II	Struktura powierzchni wyrobu z azbestem		
5	Duże uszkodzenia powierzchni, naruszona struktura włókien	60	
6	Niewielkie uszkodzenia powierzchni (rysy, odpryski, załamania), naruszona struktura włókien	30	
7	Ścisła struktura włókien przy braku warstwy zabezpieczającej lub jej dużych ubytkach	15	
8	Warstwa zabezpieczająca bez uszkodzeń	0	
III	Możliwość uszkodzenia powierzchni wyrobu z azbestem		
9	Wyrób jest przedmiotem jakichś prac	30	
10	Wyrób bezpośrednio dostępny (do wysokości 2 m)	15	
11	Wyrób narażony na uszkodzenia mechaniczne	10	
12	Wyrób narażony na wstrząsy i drgania lub czynniki atmosferyczne	10	
13	Wyrób nie jest narażony na wpływy zewnętrzne	0	
IV	Miejsce usytuowania wyrobu w stosunku do pomieszczeń użytkowych		
14	Bezpośrednio w pomieszczeniu	30	
15	Za zawieszonym, nieuszczelnym sufitem lub innym pokryciem	25	
16	W systemie wywietrzania pomieszczenia (kanały wentylacyjne)	25	
17	Na zewnątrz obiektu (np. tynk)	20	
18	Elementy obiektu (np. osłony balkonowe, filarki międzyokienne)	10	
19	Za zawieszonym szczelnym sufitem lub innym pokryciem, ponad pyłoszczelną powierzchnią lub poza szczelnym kanałem wentylacyjnym	5	
20	Bez kontaktu z pomieszczeniem (np. na dachu odizolowanym od pomieszczeń mieszkalnych)	0	
V	Wykorzystanie miejsca/obiektu/urządzenia budowlanego/instalacji przemysłowej		
21	Regularne przez dzieci, młodzież lub sportowców	40	
22	Stałe lub częste (np. zamieszkanie, miejsce pracy)	30	
23	Czasowe (np. domki rekreacyjne)	15	
24	Rzadkie (np. strychy, piwnice, komórki)	5	
25	Nieużytkowane (np. opuszczone zabudowania mieszkalne lub gospodarskie, wyłączone z użytkowania obiekty, urządzenia lub	0	

	instalacje)		
SUMA PUNKTÓW OCENY			
STOPIEŃ PILNOŚCI			

UWAGA: W każdej z pięciu grup arkusza należy wskazać co najmniej jedną pozycję. Jeśli w grupie zostanie wskazana więcej niż jedna pozycja, sumując punkty z poszczególnych grup, należy uwzględnić tylko pozycję o najwyższej punktacji w danej grupie. Sumaryczna liczba punktów pozwala określić stopień pilności:

Stopień pilności I od 120 punktów
wymagane pilnie usunięcie (wymiana na wyrób bezazbestowy) lub zabezpieczenie

Stopień pilności II od 95 do 115 punktów
wymagana ponowna ocena w terminie do 1 roku

Stopień pilności III do 90 punktów
wymagana ponowna ocena w terminie do 5 lat

.....
Oceniający
(nazwisko i imię)

.....
Właściciel/Zarządca
(podpis)

.....
(miejscowość, data)

.....
(adres lub pieczęć z adresem)

Objaśnienia:

- 1) Należy podać rodzaj zabudowy: budynek mieszkalny, budynek gospodarczy, budynek przemysłowy, inny.
- 2) Należy podać numer obrębu ewidencyjnego i numer działki ewidencyjnej faktycznego miejsca występowania azbestu.
- 3) Przy określaniu rodzaju wyrobu zawierającego azbest należy stosować następującą klasyfikację:
 - płyty azbestowo-cementowe płaskie stosowane w budownictwie,
 - płyty faliste azbestowo-cementowe dla budownictwa,
 - rury i złącza azbestowo-cementowe,
 - izolacje natryskowe środkami zawierającymi w swoim składzie azbest,
 - wyroby cierne azbestowo-kauczukowe,
 - przędza specjalna, w tym włókna azbestowe obrobione,
 - szczeliwa azbestowe,
 - taśmy tkane i plecione, sznury i sznurki,
 - wyroby azbestowo-kauczukowe, z wyjątkiem wyrobów ciernych,
 - papier, tektura,
 - inne wyroby zawierające azbest, oddzielnie niewymienione, w tym papier i tektura, podać jakie.
- 4) Ilość wyrobów azbestowych podana w jednostkach masy (Mg) oraz w jednostkach właściwych dla danego wyrobu (m², m³, mb).
- 5) Należy podać datę przeprowadzenia poprzedniej oceny; jeśli jest to pierwsza ocena, należy wpisać "pierwsza ocena".

ZAŁĄCZNIK Nr 2
INFORMACJA O WYROBACH ZAWIERAJĄCYCH AZBEST¹⁾

WZÓR wg Dz. U. Nr 8, poz. 31 z 2010 r.

1. Nazwa miejsca/urządzenia/instalacji, adres²⁾:
.....
.....
.....
2. Wykorzystujący wyroby zawierające azbest – imię i nazwisko lub nazwa i adres:
.....
.....
.....
3. Rodzaj
zabudowy³⁾:
4. Numer działki
ewidencyjnej⁴⁾:
5. Numer obrębu
ewidencyjnego⁴⁾:
6. Nazwa, rodzaj
wyrobu⁵⁾:
7. Ilość posiadanych
wyrobów⁶⁾:
8. Stopień
pilności⁷⁾:
9. Zaznaczenie miejsca występowania wyrobów⁸⁾:
 - a) nazwa i numer dokumentu:
 - b) data ostatniej aktualizacji:
10. Przewidywany termin usunięcia
wyrobów:
11. Ilość usuniętych wyrobów zawierających azbest przekazanych do
unieszkodliwienia⁶⁾:

.....
(podpis)

data

- 1) Za wyrób zawierający azbest uznaje się każdy wyrób zawierający wagowo 0,1 % lub więcej azbestu.
- 2) Adres faktycznego miejsca występowania azbestu należy uzupełnić w następującym formacie: województwo, powiat, gmina, miejscowość, ulica, numer nieruchomości.
- 3) Należy podać rodzaj zabudowy: budynek mieszkalny, budynek gospodarczy, budynek przemysłowy, budynek mieszkalno-gospodarczy, inny.
- 4) Należy podać numer działki ewidencyjnej i numer obrębu ewidencyjnego faktycznego miejsca występowania azbestu.
- 5) Przy określaniu rodzaju wyrobu zawierającego azbest należy stosować następującą klasyfikację:
 - płyty azbestowo-cementowe płaskie stosowane w budownictwie,
 - płyty faliste azbestowo-cementowe stosowane w budownictwie,
 - rury i złącza azbestowo-cementowe,
 - rury i złącza azbestowo-cementowe pozostawione w ziemi,
 - izolacje natryskowe środkami zawierającymi w swoim składzie azbest,
 - wyroby cierne azbestowo-kauczukowe,
 - przędza specjalna, w tym włókna azbestowe obrobione,
 - szczeliwa azbestowe,
 - taśmy tkane i plecione, sznury i sznurki,
 - wyroby azbestowo-kauczukowe, z wyjątkiem wyrobów ciernych,
 - papier, tektura,
 - drogi zabezpieczone (drogi utwardzone odpadami zawierającymi azbest przed wejściem w życie ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest, po trwałym zabezpieczeniu przed emisją włókien azbestu),
 - drogi utwardzone odpadami zawierającymi azbest przed wejściem w życie ustawy z dnia 19 czerwca 1997 r. o zakazie stosowania wyrobów zawierających azbest, ale niezabezpieczone trwale przed emisją włókien azbestu,
 - inne wyroby zawierające azbest, oddzielnie niewymienione, w tym papier i tektura; podać jakie.
- 6) Ilość wyrobów zawierających azbest należy podać w jednostkach właściwych dla danego wyrobu (kg, m², m³, m.b., km).
- 7) Według „Oceny stanu i możliwości bezpiecznego użytkowania wyrobów zawierających azbest” określonej w załączniku nr 1 do rozporządzenia Ministra Gospodarki, Pracy i Polityki Społecznej z dnia 2 kwietnia 2004 r. w sprawie sposobów i warunków bezpiecznego użytkowania i usuwania wyrobów zawierających azbest (Dz. U. Nr 71, poz. 649 oraz z 2010 r. Nr 162, poz. 1089).
- 8) Nie dotyczy osób fizycznych niebędących przedsiębiorcami. Należy podać nazwę i numer dokumentu oraz datę jego ostatniej aktualizacji, w którym zostały oznaczone miejsca występowania wyrobów zawierających azbest, w szczególności planu sytuacyjnego terenu instalacji lub urządzenia zawierającego azbest, dokumentacji technicznej.

Załącznik nr 3
**WZÓR OZNAKOWANIA INSTALACJI LUB URZĄDZEŃ ZAWIERAJĄCYCH AZBEST
ORAZ RUR AZBESTOWO-CEMENTOWYCH
Pomieszczenie zawiera azbest***

Pomieszczenie zawiera azbest *

* Tylko w przypadku oznakowania pomieszczenia w związku z brakiem możliwości trwałego umieszczenia oznakowania na instalacji lub urządzeniu zawierającym azbest.

Wszystkie instalacje lub urządzenia zawierające azbest oraz rury azbestowo-cementowe powinny być oznakowane w następujący sposób:

- 1) oznakowanie zgodne z podanym wzorem powinno mieć wymiary: co najmniej 5 cm wysokości (H) i $\frac{1}{2}H$ szerokości;
- 2) oznakowanie powinno składać się z:
 - a) części górnej ($h = 40\% H$) zawierającej literę "a" w białym kolorze na czarnym tle,
 - b) części dolnej ($60\% H$) zawierającej standardowy napis w białym lub czarnym kolorze na czerwonym tle; napis powinien być wyraźnie czytelny;
- 3) jeżeli wyrób zawiera krokidolit, standardowo stosowany zwrot "zawiera azbest" powinien być zastąpiony zwrotem "zawiera krokidolit/azbest niebieski".